

HÖGSKOLAN
DALARNA

Uppsats

Inomreligiös variation – Representationen av judiska tolkningar och perspektiv

En kvalitativ textanalys av läroböcker i religionskunskap

Författare: Anna Strandberg
Handledare: Fredrik Karlsson
Examinator: Gull Törnegren
Huvudområde: Religionsvetenskap
Kurskod: RK2027
Poäng: 7,5 hp
Betygsdatum: 2017-06-02

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera uppsatsen i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av uppsatsen.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract

Läroböcker utgör en grund för många lärare i deras undervisning. Det innebär att läroböcker behöver hålla god kvalitet och innefattas av de kunskaper som det aktuella ämnet avser förmedla. Religionskunskapsämnet syftar bland annat till att elever ska utveckla förståelse för religion utifrån olika tolkningar och perspektiv. Att religioner inte är slutna system utan dynamiska så till vida att olika religiösa förhållningsätt existerar sida vid sida inte bara mellan religioner utan också inom.

I föreliggande uppsats ligger fokus på judendomen och syftet har varit att undersöka i vilken mån sex läroböcker behandlar olika judiska tolkningar och perspektiv och därmed kan hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattar inomreligiös variation. Med kvalitativ textanalys som metod har varje lärobok systematiskt analyserats med hjälp av ett analysverktyg som avsågs kunna ge svar på uppsatsens frågeställningar.

Huruvida de analyserade läroböckerna synliggör inomreligiös variation visade sig variera. Vad gäller gudsuppfattning visade det sig att samtliga läroböcker innefattades av teologisk essentialism då den förmedlade synen av judendomen var förenad med en transcendental makt, en helig gud. Ett kärnessentialistiskt förhållningssätt var också tydligt framträdande i vissa av läroböckerna, vilket fick till följd att inomreligiös variation många gånger uteblev kring judars utövande av bland annat kosher och sabbat. Istället förmedlades dessa i enlighet med traditionell judendom. I vissa av läroböckerna poängterades vikten av att människor formas av sin omgivning vilket innebär att individer och grupper ger uttryck för olika religiösa tolkningar och att graden av strikthet varierar. Kön var en aspekt som i vissa fall kopplades samman med utövandet av religionen och att synen på kön varierar inom de olika inriktningarna. Liksom att judar i Sverige kan ha ett annat förhållningssätt till tro och utövande än till exempel judar i Israel.

Nyckelord: Judendom, inomreligiös variation, essentialism, kvalitativ textanalys

Innehåll

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte och frågeställningar.....	4
1.2 Material.....	5
1.2.1 Materialpresentation.....	5
1.3 Metod.....	6
1.4 Tidigare forskning.....	8
1.4.1 Religionskunskapens framställning av religioner och religiositet.....	8
1.4.2 Religion i läroböcker.....	9
2. Teori.....	11
3. Bakgrund.....	13
3.1 Religionsvetenskapliga paradig.....	13
3.2 Läromedelsgranskning.....	13
3.3 LGY 11.....	14
4. Analys.....	15
4.1 Människosyn och gudsuppfattning.....	15
4.2 Olika traditioner – olika uppfattningar.....	16
4.3 Judendom i Sverige och i omvärlden.....	18
4.4 Kön och sexualitet.....	19
4.5 Resultatsammanfattning.....	20
5. Diskussion.....	22
5.1 På vilket sätt och i vilken mån behandlar läroböckerna olika människosyn och gudsuppfattningar inom judendomen?.....	22
5.2 På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna olika judiska uttryckssätt i Sverige och i omvärlden?.....	23
5.3 På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna judisk inomreligiös variation som kan kopplas till kön och/eller sexualitet?.....	25
5.4 I vilken mån motsvarar var och en av läroböckernas porträttering av judendomen läroplanens formuleringar om inomreligiös variation?.....	25
5.5 Slutsats.....	28
5.6 Metoddiskussion.....	29
5.7 Vidare forskning.....	29
Sammanfattning.....	31
Referenslista.....	33
Läroböcker.....	33
Tryckta källor.....	33
Elektroniska källor.....	33
Skolverket (2015a), <i>Hur väljs och kvalitetssäkras läromedel?</i> Hämtat 2017-05-12.....	34
Skolverket (2015b), <i>På vilket sätt kan läromedel styra undervisningen?</i> Hämtat 2017-05-06.....	34
Skolverket (2011 b), <i>Begrepp i kursen religionskunskap 1</i> . Kommentarmaterial till centrala innehållet.....	34
Hämtat 2017-05-12 https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasi utbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?tos=gy&subjectCode=rel	34
Bilaga 1.....	35

1. Inledning

Torsten Hylén uppger i sin artikel *Essentialism i religionsundervisningen, ett religionsdidaktiskt problem* att ett essentialistiskt förhållningssätt till religion är vanligt inom religionskunskapen. Det innebär att man uppfattar religion som ”en kärna av egenskaper som gör den till just vad den är”. Hylén menar att ett sådant förhållningssätt är problematiskt då det begränsar religioner, särskilt när undervisningen berör vilken roll religion har för en enskild individ eller ett visst samhälle (2012 s. 106–107). I gymnasieskolans läroplan för religionskunskap förmedlas att ämnet bland annat ska syfta till att elever utvecklar en ”förmåga att analysera religioner och livsåskådningar utifrån olika tolkningar och perspektiv” samt ”kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar” (Skolverket 2011a s. 137). Det innebär att undervisningen måste synliggöra religiös mångfald inte bara mellan religioner utan även *inom* en viss tradition. Hyléns problematisering av essentialistisk religionsundervisning är därför relevant med tanke på att ett sådant förhållningssätt bidrar till stereotypiserande och därmed motsätter de kunskaper som elever ska utveckla om inomreligiös variation.

Enligt Skolverket visar forskning att läroböcker utgör en grund för många lärare vid deras undervisningsplanering och det är få som bedriver helt läroboksfria lektioner (Skolverket 2015b). Extra viktig är läroboken enligt Wiwi Ahlberg för nyexaminerade lärare då hon menar att den utgör en trygghet (Wallin 2016). Med anledning av läroböckernas stora inflytande borde det därför med rimlig grund gå att hävda att dessa ska präglas av den inomreligiösa variation som ämnet syftar till och som krävs att eleverna utvecklar för de ska nå måluppfyllelse.

Varje år examineras nya lärare. Lärare som enligt Wiwi Ahlberg kommer behöva ta stöd från läroböcker. Hon menar att ”alla läroböcker som skrivs i dag utgår från den gällande kursplanen som skrevs 2011. Det betyder att lärare med en lärobok kan känna sig trygg i att om man tar upp ämnet som det står i boken då kommer det att fungera” (Wallin 2016). Frågan är då om det är hela sanning och gäller för samtliga kursmål? En läroboksanalys som belyser läroböckers grad och omfattning av inomreligiös variation kan därför utgöra ett intressant och relevant bidrag både för nyexaminerade lärare men även för lärarstudenter och erfarna lärare.

Läromedelsanalyser är dock varken ett unikt eller nytt fenomen, däremot varierar mängden publicerat material kring olika religioner och olika perspektiv och vad gäller judendomen upplever jag utbudet betydligt mindre omfattande än kring andra religioner.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka i vilken mån sex läroböcker behandlar olika judiska tolkningar och perspektiv och därmed kan hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattar inomreligiös variation.

Frågeställningar:

- På vilket sätt och i vilken mån behandlar läroböckerna olika människosyn och gudsuppfattningar inom judendomen?
- På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna olika judiska uttryckssätt i Sverige och i omvärlden?
- På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna judisk inomreligiös variation som kan kopplas till kön och/eller sexualitet?
- I vilken mån motsvarar var och en av läroböckernas porträttering av judendomen läroplanens formuleringar om inomreligiös variation?

1.2 Material

Eftersom studien syftar till att undersöka i vilken mån olika perspektiv och tolkningar behandlas i läroböcker för att därmed hjälpa elever uppnå de kursmål som innefattar kunskap och förståelse för inomreligiös variation har endast läroböcker valts som harmonierar med nuvarande läroplan, Lgy 11, och således är publicerade tidigast 2011. Esaiasson m.fl. menar att materialinsamlingen för en studie kan vara antingen snäv eller bred beroende på forskningsområdet och dess tillhörande frågeformulering (2017 s. 225). Materialurvalet, och därmed insamlingsmetoden, kan å ena sidan beskrivas snäv enligt den mening att endast tryckta läroböcker är föremål för undersökningen samt att kravet som ställdes på dem var att de skulle överensstämma med Lgr 11. Å andra sidan kan materialurvalet uppfattas brett då det förkommer variation mellan de läroböcker som valdes. Studien innefattas av läroböcker som riktar sig till alla elever som läser religionskunskap 1, oavsett utbildning, samt läroböcker som är riktade till en preciserad målgrupp – elever på yrkesinriktade program, respektive elever på högskoleförberedande program.

Att läroböcker med olika målgrupper valdes beror på att det skulle kunna finnas skillnader/likheter kring framställningen av inomreligiös variation. Detta är dock inte studiens primära syfte att undersöka men skulle kunna påverka dess resultat. Att studien endast omfattas av tryckta läroböcker och inte läromedel i generella termer, vilket också skulle inkludera lärares egenproducerade undervisningsmaterial, har två orsaker: För det första beror det på tid- och omfångsbegränsning och för det andra, och avgörande, beror det på att intresset för studien väcktes av funderingar kring hur väl läroboksbaserad undervisning möjliggör måluppfyllelse. Det vill säga; huruvida den framställning som presenteras i läroböcker är tillräcklig för att täcka de kunskapskrav som förmedlas i läroplanen.

Vid sökningen av läroböcker påträffades 11 stycken som stämde överens med de krav som ställdes vid urvalsprocessen. Av dessa valdes sex ut för att ingå i föreliggande läromedelsanalys. Eftersom analysmetoden som valdes (se 1.3 Metod) syftar till att materialet ska djupstuderas var den kvalitativa aspekten en av de faktorer som präglade urvalet – kvalitet sattes framför kvantitet för att kunna säkerställa uppsatsens syfte och sex stycken ansågs vara ett rimligt antal. Anledningarna till att en viss lärobok valdes bort varierar. Men urvalet präglades främst av att söka finna bredd bland böckerna, därför valdes två böcker för yrkesprogram, två för högskoleförberedande program och två utan specifik målgrupp. Variation av författare och förlag var även en aspekt som ansågs kunna bidra till att skapa bredd. Exempelvis upptäcktes att en av författarna, Börge Ring, var en stor producent av läroböcker. Han har skrivit både för de högskoleförberedande- och yrkesprogrammen, samt läroböcker som riktar sig till religionskunskapselever generellt. Eftersom Ring har producerat ett stort omfång läroböcker valdes en bok för högskoleförberedande program av den anledning att två böcker ur varje kategori då fanns tillgängliga för analys. Nedan följer en kort presentation av samtliga valda läroböcker som har varit föremål för analysen.

1.2.1 Materialpresentation

Mittpunkt : Religionskunskap 1 (2011) är skriven av Bengt Tollstadius och Ingemar Öberg och är en lärobok vars målgrupp är elever som studerar vid ett yrkesprogram. Boken inleds av två kapitel som behandlar religion och livsåskådning samt etik och moral. Därefter följer fem kapitel som var för sig behandlar de fem världsreligionerna judendom, kristendom, islam, hinduism och buddhism. Slutligen behandlas även japansk och kinesisk religion, nyreligiositet och naturfolkens religioner och voodoo. Det totala sidantalet är 144 sidor varav judendomen

har tilldelats tolv av dem. Judisk historia, heliga skrifter, högtider, kvinnans situation och judiska inriktningar är några av de rubriker som behandlas.

Relief : Livsvägar (2012) är ytterligare en lärobok för yrkesinriktade program, vilket framgår i beskrivningen av boken på Glerups hemsida (Produktbeskrivning, glerups.se), författad av Nils-Åke Tidman och Kerstin Wallin. Boken inleds med ett kapitel som på ett övergripande sätt behandlar religion, därefter följer varsitt kapitel som behandlar judendom, kristendom, islam, hinduism, sikhism och buddhism. I slutet av boken behandlas etiska frågor samt olika teman som rör bland annat nyreligiositet, relationen mellan tro och vetenskap och gränsövergången från barn till vuxen. Av bokens 240 sidor behandlas judendomen på 23 av dem. De huvudrubriker som kapitlet utgörs av är läran, leva som jude och judendomen i världen.

En människa, tusen världar (2015) är en lärobok skriven av Robert Tuveesson och som är anpassad för elever på högskoleförberedande program. I bokens inledning ges en överblick över religionsbegreppet samt klargörande av varför elever ska studera religionskunskap. Därefter följer ett kapitel om etik och moral samt ett om kopplingen mellan religion och vetenskap. De fem världsreligionerna behandlas sedan i varsitt kapitel varav det om judendomen består av 32 sidor. Sist i boken behandlas olika faser i livet. Det totala sidantalet är 336 sidor. Historia och samtid, gudsuppfattning, människosyn och skrifter är några av de ämnen som behandlas inom judendomen.

Religion och sammanhang 1 och 2 (2013) är skriven av Börge Ring och på liber.se framgår det att boken riktar sig till högskoleförberedande program. Boken inleds av en introduktion till religionskunskap, följt av ett avsnitt om etik och moral. Därefter behandlas naturfolkens religioner. Boken är sedan tematiskt indelad efter abrahamitiska religioner och indiska religioner. Slutligen behandlas även nyreligiositet och religion och vetenskap i varsitt kapitel. Av bokens 352 sidor utgör redogörelsen av judendomen 31 av dem. Kapitlet består av tre avsnitt: grundtankar, vardag och högtid samt riktningar. Dessa är sedan indelade i underrubriker.

En mosaik (2011) är en lärobok som riktar sig till elever som studerar religionskunskap 1. Boken är indelad i tre delar där kultur och religion, religioner och livsåskådningar och att vara människa utgör varsitt block. Dessa block är sedan indelade i olika kapitel där författarna Olov Jansson och Linda Karlson redogör för bland annat de fem världsreligionerna, vad kultur är, etik och identitet. Om judendomen presenteras dess grundtankar, olika högtider, judiska inriktningar, judendomen i Sverige med mera. Detta görs på 18 av bokens 262 sidor.

Religionskunskap 1 – om mening, värde och tro (2014) av Olof Franck inleds med sex kapitel om mening och värde, vilket motsvarar ungefär halva boken. I dessa kapitel behandlas bland annat identiteter, etik och vad som är meningsfullt. Bokens andra halva behandlar tro och inleds med en kort introduktion som berör studiet av religioner. Därefter redogörs för hinduer, buddhister, judar, kristna och muslimer. Om judar redogörs bland annat för ursprung, människosyn, traditioner och judar i Sverige. Av bokens 183 sidor används 17 av dem för redogörelsen av judar. Även denna lärobok riktar sig till samtliga elever som studerar religionskunskap 1.

1.3 Metod

Metodavsnittet kan delas in i två delar – insamlingsmetod och analysmetod. Då insamlingsmetoden redan har behandlats (se 1. 2 Material) kommer endast analysmetoden redogöras för under denna rubrik. För att uppnå syftet med uppsatsen har kvalitativ textanalys som metod tillämpats på det insamlade materialet. Esaiasson m.fl. menar att den kvalitativa textanalysen syftar till att söka efter helheten i en text, vilket görs genom att djupstudera

materialet med hjälp av ett analysverktyg. Analysverktyget är nödvändigt då det som avses studeras ”ligger dolt under ytan” (2017 s. 211). Att det ligger dolt under ytan innebär att det inte räcker med att räkna förekomsten av ett visst ord, som till exempel kan göras vid en kvantitativ textanalys, den mening som texter avser förmedla måste studeras genom ”hur eller på vilket sätt ett fenomen representeras eller vilka sorts representationer som förekommer” (Esaiasson m.fl. 2017 s. 231).

Kvalitativ textanalys är ett samlingsnamn och det finns således olika former av kvalitativ textanalys beroende vad den syftar till. Esaiasson m.fl. menar att man måste ta ställning till vilket typ av svar man söker när man gör sin analys: bestämda svar genom att man på förhand definierat kategorier och idealtyper eller ”ett öppet förhållningssätt där svaren avgörs av det man hittar i sitt forskningsmaterial”. En kombination kan även tillämpas (Esaiasson m.fl. 2017 s. 222–223). Eftersom att syftet med föreliggande uppsats är att undersöka i vilken mån sex läroböcker behandlar olika judiska tolkningar och perspektiv och därmed kan hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattar inomreligiös variation valdes en kombination av de båda sätten – förhandsdefinierade genom att frågeställningarna behandlar bestämda kategorier men samtidigt ett öppet förhållningssätt genom att läroböckerna avgjorde svaret på frågorna och att dessa genom tolkning sedan kunde kategoriseras.

Esaiasson m.fl. menar att forskaren bör inleda med en första genomläsning av materialet utan att anteckna eller tillämpa analysverktyget. Detta för att få en övergripande helhetsbild (2017 s. 228–229). En helt neutral läsning kan aldrig göras då jag genom religionsvetenskapliga studier och den sociala kontext jag befinner mig i redan har etablerat en förförståelse för religionsbegreppet och hur religion kan förstås, men för att kunna vara så neutral som möjligt gjordes den första genomläsningen innan analysverktyget konstruerades då jag enligt Esaiasson m.fl. rekommendation först ville få en överblick över materialet. Först där efter började funderingarna kring hur analysverktyget skulle formars för att överensstämma med uppsatsens syftesformulering. Esaiasson m.fl. menar att den kvalitativa textanalysen syftar till att finna svar på den övergripande problemformuleringen och för att kunna göra det måste denna problemformulering konkretiseras ”till ett antal preciserade frågor som ska ställas till textmaterialet”. Dessa frågor kan handla om hur ett fenomen representeras, inramas, normeras, eller med hjälp av vilka narrativ en historia berättas (Esaiasson m.fl. 2017 s. 216–220).

Det analysverktyg som formulerades för att finna svar på föreliggande uppsats övergripande problemformulering innefattas av frågor som handlar om representationen av inomreligiös variation. Frågorna kategoriserades med de tre första problemställningarna i åtanke, vilka berör människosyn och gudsuppfattning, uttryckssätt i Sverige och i omvärlden samt variation som kan kopplas till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och/eller sexualitet. Uppsatsens fjärde frågeställning, ”Motsvarar läroböckernas porträtt av judendomen läroplanens formuleringar om inomreligiös variation?”, ansågs kunna besvaras genom de tre första frågeställningarna och således preciserades inga specifika frågor med denna i åtanke. Om det hade varit så att analysverktygets frågor inte var tillräckliga för att även kunna svara på den fjärde frågeställningen hade ytterligare frågor preciserats. Men i och med de varierade, alternativt icke varierade, förhållningssätt som förmedlades kring de två första aspekterna fanns tillräckligt med material för att diskutera även frågeställningens tredje fråga.

De frågor som ställdes med hjälp av analysverktyget var följande: 1. Hur representeras människosyn och gudsuppfattningar? 2. Hur är orsaken till olika människosyn och gudsuppfattningar representerat? Vem eller vad representeras som variationens orsak? 3. Vad lämnas opproblematiserat i representationerna av människosyn och gudsuppfattning? Vilka perspektiv väljs bort genom representationen? 4. Hur representeras inomreligiös variation i

Sverige och i omvärlden samt inomreligiös variation som kan kopplas till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och/eller sexualitet? 5. Hur är orsaken till dess variation representerat? Vem eller vad representeras som variationens orsak? samt 6. Vad lämnas oproblematiserat i representationerna? Vilka perspektiv väljs bort genom representationen? Dessa sex frågor finns även med som bilaga i slutet av uppsatsen.

Vid tillämpningen av analysverktyget söktes efter läroböckernas manifesta budskap av inomreligiös variation, det vill säga sådant som uttryckligen förmedlas och inte ligger som ett latent, dolt, budskap (Esaiasson m.fl. 2017 s. 227). Detta tolkningsperspektiv valdes för att det rör sig om en läroboksanalys där den tilltänka målgruppen är elever. Dessa ska inte behöva använda sig av ett särskilt kritiskt förhållningssätt för att upptäcka variation inom religion utan det bör förmedlas på ett tämligen uttryckligt vis. Till viss del uppmärksammades även latent budskap, dessa omnämns också vid analysen med en möjlig tolkning.

Metoden för att analysera materialet utfördes genom att de utarbetade specificerade frågorna (analysverktyget) tillämpades på texterna. Läsningen genomfördes med fokus på en av analysverktygets frågor i taget. Vilket innebär att varje text har bearbetats sex gånger, exklusive den första övergripande läsningen. På så sätt har varje text systematiskt bearbetats. Därefter redogjordes för analysens upptäckter under passande rubriker (se 4.1–4.3). Slutligen har dessa diskuterats med anknytning till teori och tidigare forskning. Även metoddiskussionen har placerats där, vilken också diskuterar studiens validitet och reliabilitet (se 5.6).

1.4 Tidigare forskning

Ett konstaterande är att läroboksforskning gjord av forskare på vetenskaplig nivå generellt är få, åtminstone som berör den svenska skolan. Desto fler examensarbeten, med varierande inriktningar, har däremot skrivits. Ett undantag är framställningen av islam som tycks vara ett område forskare har intresserat, och intresserar, sig för. Till viss del är de resultat som frambringats vid de studierna även intressanta för den här undersökningen då de i viss mån problematiserar läroböckers framställning av religioner i generella termer och inte enbart kopplade till islam. Annan relevant forskning är en klassrumsanalys som gjorts i samband med religionskunskap där representationen av religioner har undersökts. I övrigt har Skolverket agerat uppdragsgivare till åtminstone två läromedelsanalyser.

Nedan redogörs för tidigare forskning som har relevant anknytning till föreliggande uppsats undersökningsområde.

1.4.1 Religionskunskapens framställning av religioner och religiositet

Karin Kittelmann Flensner publicerade 2015 en avhandling, *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*, där hon genom deltagande observation har studerat hur religion socialt konstrueras inom ramen för Sveriges pluralistiska kontext i religionskunskapsklassrummet (2015 s. 19). För att analysera de iakttagelser som gjordes tillämpade Kittelmann Flensner diskursanalys, där tal och handling förstås som formande av olika diskurser (2015 s. 67, s. 73). En sekulär diskurs visades vara dominerande, vilken innefattas av bland annat artikuleringar om individualism, mångfald och religionskritik (Kittelmann Flensner 2015 s. 107). I artikuleringarna om individualism ansågs religion problematiskt då de associerades med dogmer och kollektiva regler vilka hindrar individens frihet till självständiga val (Kittelmann Flensner 2015 s. 107). Detta ansågs således också hindra mångfalden av åsikter då man enligt Kittelmann Flensner i den sekulära diskursen förknippade religiositet med intolerans (2015 s. 110). Den sekulära diskursen hade en essentialistisk karaktär då artikuleringarna präglades av stereotypa föreställningar om religion (Kittelmann Flensner 2015 s. 297).

Kittelmann Flensner iakttog under sin observation även två undervisningsdiskurser – en privat och en akademisk, där den privata diskursen strukturerades av en informell ton med artikuleringer i förstaperson medan den akademiska diskursen hade en mer formell karaktär som uttrycktes i tredjeperson (2015 s. 228). Vad gäller undervisningens utformning noterades att de flesta lärare delade upp religionerna i olika moment, således även etikmomentet som behandlades som ett separat avsnitt (Kittelmann Flensner 2015 s. 241). Författaren menar att ”detta bidrog till att essentialisera religionerna och att kunskapen hade en kategorisk och absolut karaktär vilket innebar att nyanser och variationer inom de olika religiösa traditionerna tenderade att utelämnas”. Istället menar hon att ”meningserbjudandet blev mer mångfacetterat och nyanserat” i de klassrum där lärarna bedrev en tematisk undervisning (2015 s. 297).

1.4.2 Religion i läroböcker

I Jonas Otterbecks artikel, *What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks*, har han genom läroboksgranskning studerat framställningen av islam, han menar dock att vissa av de slutsatser som dras även gäller läroboksframställningen av andra religioner (2005 s. 796). Exempelvis menar han att ett generellt problem är att läroböcker framställer religioner utan hänsyn till kön samt att kvinnor osynliggörs (2005 s. 799). Detta är något som delvis bekräftas av skolverkets läromedelsgranskning då Berge och Widding uppger att läroböckerna är mansdominerade och att kön till största delen behandlas under separata rubriker. Dock finns en viss genusmedvetenhet i somliga av läroböckerna och Berge och Widding redogör för hur könsaspekten löper som en röd tråd genom ett av de granskade läromedlen, vilket de finner eftersträvansvärt (Skolverket 2006 s. 29–30).

Ett synbart drag som Otterbeck nämner är att det finns en generell struktur som präglar islamavsnitten i läroböckerna:

Muhammad is introduced, the Quran is presented, and in most cases also the hadith (but only briefly). The five pillars of Islam play an important role, often structuring the texts when doctrines are introduced. Then there is usually a reference to sharia and general social rules, often concentrating on the family. Present-day Islam is described, usually leading to a section on Fundamentalism. Islam in Europe and/or Sweden might then be a concluding theme of the texts. (2005 s. 798–799).

En sådan utformning gäller inte enbart porträtteringen av islam. Även forskarna vid Skolverkets granskning uppger att de flesta granskade läroböcker följer en viss struktur. Vilket bland annat beror på att de är kommersiella produkter (Skolverket 2006 s. 47).

Ett annat genomgående drag i de texter som Otterbeck har studerat är att islam framställs på ett enhetligt sätt utan inslag av mångfald. När alternativa uttryck eller förståelser för religionen redogörs för sker detta oftast i ett separat avsnitt vilket Otterbeck menar signalerar avvikelse (2005 s. 807). Otterbeck kritiserar detta förhållningssätt och menar att man borde kunna begära en annan framställning av islam – ”it cannot be seen as one homogeneous worldview or as one social system. Interpretations change over time. Different trends are dominant depending on gender, social setting, material resources, etc.”. Således menar Otterbeck att olika tolkningar och perspektiv måste få komma till uttryck (2005 s. 809). En problematik är dock att läroböcker är en svårhanterlig genre (Otterbeck 2005 s. 808), vilket också tas upp i skolverkets granskning. Härenstam menar att det begränsade utrymmet är en aspekt som gör att läroböcker aldrig kan vara perfekta. Däremot är de val som läroboksproducenter gör ”ytterst viktigt för om innehållet ska upplevas som torftigt och ensidigt eller nyanserat och allsidigt.” (Skolverket 2006 s. 46). Och av de läroböcker som granskats menar forskarna att det finns både bra och dåliga exempel

på hur läroböcker konstrueras för att de ska överensstämma med skolans värdegrund och kursplaner – en ”god” lärobok bör förmedla olika perspektiv (Skolverket 2006 s. 48).

Den forskning som presenterats ovan om läroboksgranskning problematiserar på många sätt läroböcker, även om goda exempel också förekommer. Detta utmanar således den uppfattning som lärare har om läroböcker, vilka enligt en läromedelsundersökning menar att ”läroböcker säkerställer att undervisningen överensstämmer med läroplaner och kursplaner”. En effekt av det resultat som presenteras av forskarna i Skolverkets granskning är således att textkompetens krävs av lärare för att de ska kunna bedriva en allsidig undervisning (Skolverket 2006 s. 51).

2. Teori

Studiens teoretiska utgångspunkt präglas av de begrepp och teorier som Hylén diskuterar i sin artikel, *Essentialism i religionsundervisningen, ett religionsdidaktiskt problem*, vilka berör religionsvetenskaplig förståelse för religion. De förståelser för religionsbegreppet som förmedlas är dels en essentialistisk, dels en icke-essentialistisk: som kombinerar ”familjelikheter” med ”prototypeteorin” (Hylén 2012 s. 108, s. 126). Essentialism innebär enligt Hylén att religioner ”kännetecknas av en eller några specifika karaktärsegenskaper” som präglar dem till att vara just det de är (2012 s. 107). Hylén redogör i sin text för olika former av essentialism som har förekommit inom den religionsvetenskapliga forskningen, dessa menar han antingen avser funktion eller substans. Funktion syftar på vad religion *gör* medan substans handlar om vad religion *är*. De funktionella formerna innefattas av positiv, respektive negativ essentialism och de substantiella synsätten delas in i underkategorierna kärnessentialism och teologisk eller transcendental essentialism (Hylén 2012 s. 112–113).

Teologisk eller transcendental essentialism innebär att religioner är beroende av något andligt, heligt eller gudomligt ”som uppenbarar sig för människan”. Denna uppenbarelse går inte att beskriva och är en numinös, gudomlig kraft. Teologisk eller transcendental essentialism utgår också ofta från att människor har ett behov av religiositet och att sökandet efter ”det heliga” är ett medfött behov. Kärnessentialism inbegriper som nämnt ovan också vad religion *är*. En skillnad mot den förra är att det är andra egenskaper än den gudomliga uppenbarelsen som fastställer vad religion är; specifika handlingar, begrepp eller idéer utgör religionens essens (Hylén 2012 s. 113–114). Resultatet av ett kärnessentialistiskt förhållningssätt menar Hylén är att människor som avviker från religionens essentiella egenskaper inte tillhör den (2012 s. 116).

Positiv essentialism innefattar en förståelse där endast funktionella egenskaper som anses önskvärda hör samman med religionsbegreppet. Religion är något gott – ”Om en företeelse inte är vad vi skulle uppfatta som god, så är det helt enkelt inte ett uttryck för sann religion eller för den korrekta utformningen av en viss religion”. Hylén uppger att denna form av essentialism främst uttrycks som ett sätt att skydda religion från att förknippas med negativa egenskaper. Exempelvis är våld som utförs i ”religionens namn” inte religionens sanna gestaltning utan våldet utförs av onda makter som utnyttjar religionen som medel för att uppfylla sina ändamål (2012 s. 120). Vad gäller negativ essentialism är förståelsen den omvända – religion är av naturen ond, irrationell och förkastlig. Att religion innefattas av denna negativa essens beror på dess auktoritära förhållanden som leder till diskriminering och intolerans (Hylén 2012 s. 123–124).

Hyléns utgångspunkt är normativ då han kritiserar det essentialistiska förhållningssättet. I den kritik han utfärdar menar han att essentialism begränsar förståelsen för religion, eftersom att den är allt för förenklad samt generaliserande (2012 s. 107, s.125). Istället hänvisar han till Benson Salers tankar om ”familjelikheter” och ”prototypeteorin” vilket är en icke-essentialistisk förståelsehorisont. En prototyp förstås i sammanhanget som en förebild för en viss kategori. Tillexempel nämner Hylén att ordet ”fisk” vanligen förknippas med en abborre och inte en sjöhäst, trots att båda ingår i samma djurgrupp. Detta beror på att abborren är ett bättre ”prototypiskt exempel” enligt vår kognitiva förståelse (2012 s. 127).

”Familjelikheter” innefattas av synen på religion som en ”öppen kategori” vilket innebär att man söker efter gemensamma drag:

när vi arbetar analytiskt med den övergripande kategorin religion, så kan vi se den som en pool av element som består av sådana företeelser som vi i allmänhet förknippar med religion, t.ex. tro på transcendentia varelser, en

moralisk kod som är sanktionerad av dessa, mytologier som beskriver världens ursprung och slut, ritualer som refererar till dessa, osv. De enskilda exempel som vi kallar religioner (kristendom, hinduism, daoism, etc.) har i olika utsträckning del av elementen i denna pool. De är knutna till varandra genom familjelikheter (Hylén 2012 s. 126).

Således innebär teorin om familjelikheter att alla religioner inte måste innefattas av samtliga element, inte heller alla individer inom en viss religion (Hylén 2012 s. 126), vilket är en stor teoretisk skillnad om man jämför med en essentialistisk förståelse. För att förklara uppkomsten av ”religionspoolen”, den övergripande bilden av religion, hänvisar Hylén till den sammankoppling Saler gör mellan teorin om familjelikheter och prototypeteorin, vilket innebär att prototypbilden innefattas av element från den övergripande religionskategorin (Hylén 2012 s. 126–127). Hyléns tankegångar är relevanta för föreliggande uppsats då den forskning som tidigare presenterats visa på att essentialism förekommer både i läroböcker samt i den praktiska undervisningen. Genom att tillämpa Hyléns teoretiska ansats kan således läroböckernas representation av judendomen kopplas samman med antingen ett essentialistisk eller icke-essentialistisk förhållningssätt.

3. Bakgrund

I följande avsnitt ges en redogörelse för hur religionsvetenskapen har förändrats genom att beskriva tre paradigmen som har varit dominerande vid religionsvetenskapliga studier. I bakgrunden redogörs också kort för hur möjligheten till val av läroböcker har förändrats samt en genomgång kring vad som står i Lgy 11 om mångfald och inomreligiös variation.

3.1 Religionsvetenskapliga paradigmen

Torsten Hylén hänvisar i sin artikel till den redogörelse som Ingvild Sælid Gilhus och Lisbeth Mikaelsson gör i sin bok, *Nya perspektiv på religion*, för de förändringar som har skett inom religionsvetenskapen genom att hänvisa till olika paradigmen. Dessa är relevanta för analysen av läroböckerna som föreliggande studie innefattas av då de olika paradigmen präglas av olika förståelser för religion. Hylén uppger att från slutet av 1800-talet till mitten av 1900-talet dominerade det evolutionistiska paradigmet. Detta har sin grund i Darwins evolutionsteori och innefattas således av tankegångar som präglas av att ”inte bara naturen, utan också samhället och kulturen genomgått en utveckling från lägre till högre stadier, och den kulturella utvecklingen ägde rum enligt ett bestämt schema”. Högst i denna utvecklingskedja ansågs kristendomen vara (Hylén 2012 s. 110).

Det andra paradigmet som redogörs för är det fenomenologiska, vilket uppges ha ersatt det evolutionistiska omkring mitten av 1900-talet. Inom fenomenologin talar man om dels ”religionens kärna”, dels om ”dess folkliga yttringar”. Kärnan innefattas av det som är religionens rätta tolkning och utövas bara av ”den religiösa eliten”. Vilket enligt Hylén innebär att dessa utgör ”prototypen för den religiösa människan”. Enligt fenomenologin är religion något helt unikt, ”sui generis”, vilket innebär att religion inte studeras utifrån rådande historisk och kulturell kontext. Hylén uppger att de två första paradigmen ofta präglas av en essentialistisk förståelse, det tredje paradigmet kan också göra det men Hylén menar att det inte görs i samma utsträckning (2012 s. 110–111).

Det tredje paradigmet är det kulturvetenskapliga. Eftersom att detta har uppkommit i modern tid existerar det till viss del sida vid sida med det fenomenologiska men man kan se en tendens att det håller på att avlösa det fenomenologiska paradigmet. Vilket kan förstås som en följd av strävan efter att komma bort från essentialism. Det ska dock inte förknippas med den allmänna förståelse som människor har som till stor del fortfarande präglas av essentialism. De två paradigmen kan förstås som varandras motsatser då man inom kulturvetenskapen behandlar ”religion som en av flera aspekter av kulturen”. Således existerar inte tankar om religion som ”sui generis”. Fokus har även flyttats från att studera ”den religiösa eliten” till folkets religiösa tro och utövande (Hylén 2012 s. 111).

3.2 Läromedelsgranskning

Idag sker ingen granskning av läromedel på institutionell nivå, att läromedel kvalitetssäkras är den enskilda lärarens ansvar. Vilket därmed ställer krav på att lärare via sin lärarutbildning utvecklar den textkompetens som krävs (Skolverket 2015a). Skolverket uppger att det inte alltid har varit så. Mellan 1938–1974 ansvarade staten för att läromedel granskades. Granskningen gjordes utifrån aspekter som språk, att läromedlen var objektiva samt att de överensstämde med gällande kursplan. Först efter att granskningen genomförts och läromedlet godkänts kunde det tas i bruk. Mellan 1974 och 1991 granskades läromedel till viss del men det statliga inflytandet minskade efter hand och sedan 1991 är förhandsgranskningen av läromedel inte ett statligt ansvar. Denna förändring är en effekt av nedläggningen av Skolöverstyrelsen och Statens institut för läromedelsinformation (2015a).

Att lärare står fritt att välja läromedel kan ses som en förmån som ökar lärarens friheter. Det finns dock en problematik med att den statliga granskningen har uteblivit. I Wallins artikel i Skolvärlden hänvisas till en undersökning utförd av Sveriges Läromedelsförfattares Förbund, SLFF, och Svenska läromedel vilken framställer att nuvarande situation är ett "lotteri" – "Tillgången till bra läromedel i skolan för lärare och elever skiljer sig grovt". För att göra skolornas utbud mer likvärdigt menar Wiwi Ahlberg att ett ökat statligt ansvar krävs. Dock är hon medveten om att decentraliseringen, överföringen från statligt till kommunalt ansvar, försvårar för staten att ta sådana beslut men hon menar att en viss del av de finansiella medlen borde kunna "öronmärkas" (Wallin 2016).

3.3 LGY 11

Religionskunskapsämnet är ett brett fält med många delar som ska behandlas i undervisningen. Föreliggande uppsats avser granska de delar som berör (judisk) inomreligiös variation och i vilken mån det behandlas i sex läroböcker. Följande formuleringar ur det centrala innehållet berör på något sätt området:

- Kristendomen, de övriga världsreligionerna och olika livsåskådningar, deras kännetecken och hur de tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden.
- Olika människosyn och gudsuppfattningar inom och mellan religioner.
- Religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet (Skolverket 2011a s. 138)

Vad gäller den första punkten ligger här fokus på judendom "och hur de[n] tar sig uttryck för individer och grupper i samtiden, i Sverige och i omvärlden.". Det finns således ett förutfattat antagande om att uttryck kan skilja sig mellan olika individer och grupper i olika kontexter och att detta är något som undervisningen, i detta fallet läroböcker, bör behandla. Den andra punkten fokuserar olika uttryck *inom* religioner. Den aspekt som berör skillnader *mellan* religioner uteblir således. Vad gäller den inomreligiösa variationen förmedlas i Skolverkets kommentarmaterial till det centrala innehållet att "det finns stora variationer inom respektive religiösa kontext, precis som det finns stora skillnader – och likheter – mellan olika religioner och religiösa traditioner.". Således krävs att "intern mångfald" synliggörs eftersom att "vissa enskilda och grupper, inom en bestämd religion eller religiös tradition, kan representera likartade förhållningssätt medan andra skiljer sig åt" (Skolverket 2011b). Den tredje och sista punkten avser spegla att den interna mångfalden kan präglas av kön och/eller sexualitet.

Dessa delar av det centrala innehållet hör således samman med följande kunskapsmål (avser betyget E):

Eleven kan översiktligt redogöra för och analysera världsreligionerna och några livsåskådningar samt översiktligt redogöra för deras kännetecken och uttryck historiskt, i samtiden, i Sverige och i omvärlden. I sin analys förklarar eleven enkla samband och drar enkla slutsatser om världsreligioner och livsåskådningar i relation till individer, grupper och samhällen utifrån olika tolkningar och perspektiv. Vidare kan eleven över siktligt redogöra för likheter och skillnader mellan världsreligionernas människosyn och gudsuppfattningar och underbygga sina resonemang med enkla argument (Skolverket 2011 s. 139).

Bakgrunden till det centrala innehållets skrivningar om inomreligiös variation är den del av religionskunskapsämnet syfte där det är framskrivet att elever ska bredda sin förståelse för religion (Skolverket 2011a s. 137), vilket i sin tur anknyter till gymnasieskolans värdegrund – "skolan ska främjaförståelse för andra och förmåga till inlevelse" (Skolverket 2011a s. 5).

4. Analys

I följande avsnitt redogörs för de utfall läroboksanalyserna har frambringat. Analysen har utförts i olika steg med skiftande fokusering med hjälp av analysverktyget. Dessa redogörs för nedan under separata rubriker.

4.1 Människosyn och gudsuppfattning

Samtliga läroböcker uppger att judendomen är en monoteistisk religion – Gud är en. Anledningen till rådande gudsuppfattning framstår i två av läroböckerna som en efterkonstruktion inom judendomen:

Den judendom som Abraham stod för skulle inte många känna igen sig i idag. Abraham förnekade inte andra gudars existens, men valde själv att tillbe en Gud, Jahve. Det var långt senare som en tydlig monoteism, tron på att det endast fanns en gud, utvecklades (Ring 2013 s. 99)

Under århundradenas lopp påverkades judendomen av grannfolkens religioner [...] Då kom profeter som kämpade emot denna utveckling. Profeterna sa sig ha ett meddelande från Jahve (Gud). Om folket inte slutade dyrka andra gudar skulle de straffas hårt (Tollstadius & Öberg 2011 s. 45)

I *Mittpunkt : Religionskunskap 1* framgår det inte lika explicit som i *Religion och sammanhang* att gudsuppfattningen är en efterkonstruktion. Men detta förstås implicit genom hänvisningen till trosbekännelsen i ett tidigare stycke där det framgår att ”Herren är en” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 43) – något måste alltså ha förändrats. I övriga analyserade läroböckerna ges ingen vidare förklaring till rådande gudsuppfattning. Inga av läroböckerna bjuder heller in till alternativ förståelse.

Samtliga läroböcker förutom *Relief Livsvägar* förmedlar att Gud är helig inom judendomen. Däremot uppges att ”Gud är viktig” (Tidman & Wallin 2012 s. 35). En annan syn på Gud som framgår i fyra av de analyserade läroböckerna, *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro*, *En mosaik – religionskunskap 1*, *Religion och sammanhang 1 och 2* och *En människa, tusen världar*, är att Gud uppges vara jordens skapare. De andra två läroböckerna förmedlar inte en sådan gudsuppfattning.

Till människosynen hör att judarna är ett av Gud utvalt folk, vilket samtliga läroboksförfattare uppger. Ring och Franck gör dock tillägget i sina läroböcker att Gud är ”alla folks Gud” (Ring 2013 s. 97, Franck 2014 s. 137), vilket därmed poängterar att judar inte har en särställning gentemot Gud. Vad utvaldheten beror på behandlas lite olika av respektive läroboksförfattare. I *Mittpunkt : Religionskunskap 1*, innefattas utvaldheten av att ”Gud har ställt kravet på judarna att visa vägen för andra människor” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 49). I de övriga fem läroböckerna ges en mer ingående beskrivning av judarnas utvaldhet, att utvaldheten är ett resultat av ömsesidigt förbund mellan Gud och människorna. Ett utdrag från *En mosaik – religionskunskap 1* verkar som exempel:

Berättelserna beskriver hur Gud väljer ut ett folk för att uppenbara sin vilja för och folket går med på att vara utvalt. Att vara det utvalda folket innebär att följa Guds vilja, nämligen att verka för rättvisa och barmhärtighet på jorden (Jansson & Karlsson 2011 s. 58)

Ring kopplar även synen på utvaldhet till nutida judendom då han ställer frågan: ”Tror judar än idag att de utgör ett utvalt folk?”. Huruvida så är fallet eller ej uppger Ring beror på vilken av

judendomens traditioner man tillhör (2013 s. 94). Således visar Ring prov på inomreligiös variation.

Människan uppges även vara skapad av Gud. Detta är något som samtliga läroböcker förutom *Relief Livsvägar* berör. Tre av läroböckerna – *En mosaik – religionskunskap 1*, *En människa, tusen världar* samt *Religion och sammanhang 1 och 2* – gör även tillägget att människan är skapad till ”Guds avbild” (Tuvevsson 2015 s. 120, Jansson & Karlsson 2011 s.58, Ring 2013 s. 97). Till denna uppfattning infogar även Jansson och Karlsson i ett av de övergripande kapitlen att människan således även har en särställning gentemot andra levande varelser (2011 s. 24).

Den judiska människosynen innefattas även av vem som anses vara jude. *Mittpunkt : Religionskunskap 1* befattar sig inte med frågan vilket avviker från övriga analyserade läroböcker. Övriga läroböcker uppger att den som har konverterat till judendomen eller har en judisk mor anses vara jude. Att vara jude är således medfött (förutom för den som konverterar) och har med arv och inte tro att göra, även icke-troende innehar epitetet jude. I *En människa, tusen världar* påpekas dock att detta är den traditionellt förmedlade synen – ”det finns mer liberala riktningar inom judendomen som menar att det räcker med att man har en judisk förälder” (Tuvevsson 2015 s. 99). Även i *En mosaik – religionskunskap 1* utesluts inte att varierade tolkningar kan förekomma – ”olika riktningar inom judendomen förhåller sig på olika sätt till frågor om judisk tro och identitet” (Jansson och Karlsson 2011 s. 57). Vad författarna menar med det kan dock framstå oklart för elever med tanke på att det två rader ovanför står följande: ”Att vara född av en judisk mor är ett kriterium för att kunna kallas jude som alla är överens om. Man kan också konvertera” (Jansson och Karlsson 2011 s. 57).

En sista aspekt kring människosyn som ska behandlas är den som två av läroböckerna tar upp utanför de kapitel som explicit behandlar judendomen. I dessa förmedlas att identiteten formas av omgivningen (Ring 2013 s. 31, Franck 2014 s. 58) och Franck menar att ”olikheter finns alltså inom religioner och livsåskådningar, och det gör att man måste vara varsam med hur man beskriver de människor som har sin tillhörighet och del av sin identitet där” (2014 s. 59). Dessa skrivningar görs innan respektive religion behandlas och borde kunna uppfattas som ett tecken på att det som skrivs om varje religion är en generaliserad förståelse som inbjuder till variation.

4.2 Olika traditioner – olika uppfattningar

I tre av de analyserade läroböckerna ges en övergripande bild av religioners inomreligiösa mångfald och möjliga uppfattningar. Franck uppger exempelvis att det ”i allmänhet inte går att säga hur en troende med en viss religiös tillhörighet tycker och tänker i olika frågor” (2014 s. 58), då det inom en religion finns saker som både skiljer och förenar – ”man [bör] vara försiktig med att använda allmängiltiga termer när man studerar religion” (2014 s. 96). I *En människa, tusen världar* förmedlas en likartad förståelse för religion dock menar Tuvevsson, med bokens upplägg i åtanke, att ”det finns många olika riktningar, traditioner och strömningar inom alla religioner. Vi kan inte studera dem alla utan är tvungna att förenkla och generalisera” (2015 s. 19). Jansson och Karlsson poängterar också i *En mosaik – religionskunskap 1* att alla religioner präglas av inomreligiös variation (2011 s. 55), men liksom Franck menar de att många inom en tro delar ”grundläggande uppfattningar” (2011 s. 23). I *Relief Livsvägar* ges visserligen också en övergripande bild men denna är dock vag och säger egentligen inte så mycket om hur en religion bör förstås. Som i följande exempel:

Vi människor är olika. Det gäller också hur vi ser på religion: På ena sidan finns de som är helt ointresserade av religion. På andra sidan finns de som anser att religion är det viktigaste i livet. Mittemellan hittar vi de flesta människor (Tidman & Wallin 2012 s. 7)

I samtliga läromedel förutom *Relief Livsvägar* redogörs för judendomens tre inriktningar: Reformjudendom, eller liberal judendom, ortodox judendom och konservativ judendom. Vad dessa innebär kopplas till hur strikt man efterlever den judiska läran och lagen. I *Relief Livsvägar* uppges dock att ”precis som personer i alla religioner har judar olika inställning till tron. Några människor följer nästan alla regler, medan andra bara lever efter en del av dem” (Tidman & Wallin 2012 s. 35). Detta kan således förstås som ett uttryck för att olika inriktningar existerar men dessa redogörs inte för.

Hur ingående övriga läroböcker redogör för respektive inriktning varierar. *En mosaik – religionskunskap 1*, *Religion och sammanhang 1 och 2* och *En människa, tusen världar* står för de mest omfattande beskrivningarna. Och i *En människa, tusen världar* inleds beskrivningarna med följande kommentar: ”Det är viktigt att komma ihåg att beskrivningen är översiktlig och att det finns församlingar med blandade tolkningstraditioner” (Tuvevsson 2015 s. 106). Liberal judendom, eller reformjudendom, uppges i läroböckerna vara en tradition som är anpassad efter det samhälle man lever i. I *En människa, tusen världar* betonas att rabbinens tolkningar av läran inte är allmängiltig, istället ”tänker man sig här att varje människa ska sträva efter att vara sin egen rabbin. Man ska själv läsa och tolka de religiösa skrifterna”, därefter tas ställning till vilka regler som ska efterföljas (Tuvevsson 2015 s. 107). *Mittpunkt : Religionskunskap 1* står för den kortaste beskrivningen: ”För reformistiska judar är reglerna inte lika viktiga. Man följer dem mest vid de stora högtiderna” (Tollstadius & Wallin 2011 s. 51).

Vad gäller ortodox judendom knyter denna inriktning an till traditionell judendom och i läroböckerna uppges att ortodoxa judar är de som i störst utsträckning försöker efterleva de judiska reglerna. *Religion och sammanhang 1 och 2* bidrar med en viktig insikt då författaren uppger att ”det är denna grupp som ibland präglar bilden vi får genom massmedierna av judendom i Israel, trots att de ortodoxa inte utgör den största gruppen, bland de ortodoxa judarna finns många olika grupperingar” (Ring 2013 s. 113). I *En mosaik – religionskunskap 1* delas traditionen in i två riktningar: ortodoxa och ultraortodoxa, då Jansson och Karlsson uppger att ortodoxa judar inte kan förstås som ”enhetlig grupp”. Den största åtskillnad mellan de båda uppges vara dess anpassning till samhället där de ortodoxa ”deltar i det omgivande samhället” medan ultraortodoxa ”avvisar värderingarna i det moderna samhället och därför i regel väljer att leva isolerat” (Jansson & Karlsson 2011 s. 62). Ultraortodoxa judar omnämns också i *En människa, tusen världar*, dock under en annan rubrik; ”samtidsfrågor”. Tuvevsson uppger att ultraortodoxa judar är den snabbast växande gruppen, vilken troligen är en effekt av att det finns en längtan efter ett traditionellt levnadssätt (2015 s. 112).

Konservativ judendom förmedlas vara en slags medelväg mellan de båda andra inriktningarna. *Mittpunkt : Religionskunskap 1* ger en kort redogörelse för konservativ judendom, men som stämmer överens ganska väl med de övriga läroböckerna: ”Man håller inte lika hårt fast vid de gamla reglerna som de ortodoxa, men reglerna är fortfarande viktiga” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 51). De andra fyra läroböckerna knyter även an till tid och sammanhang och menar att lärans giltighet ska förstås enligt de ortodoxas synsätt men att denna också bör förstås enligt den tid man lever, så som den liberala traditionen förespråkar.

Utöver dessa tre traditioner nämns även i vissa av läroböckerna andra judiska inriktningar. *En människa, tusen världar* förmedlar den största bredden genom att även ta upp sionism – judisk nationalism, chassidism – judisk mystik tradition och nya religiösa rörelser som blandar judiska inslag med buddhistiska och hinduistiska. Alliance for Jewish Renewal är exempel på en sådan rörelse (Tuvevsson 2015 s. 109 s. 112–113). Sionism nämns även kort av Franck och Tollstadius och Öberg (2014 s. 139, 2011 s. 47) och i *Religion och sammanhang 1 och 2* redogör Ring för chassidismens utveckling och samtida uttryck (2013 s. 102).

Vad gäller kosher, tillåten mat, och sabbat, judarnas vilodag, ger vissa av läroböckerna en generell förståelse för dess tillämpning medan andra kopplar förståelsen för dessa till de olika inriktningarna. I *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro*, *Relief Livsvägar* och *Mittpunkt : Religionskunskap 1* ges en tämligen snäv syn vad gäller matreglerna. Den beskrivning som görs i *Relief Livsvägar* fungerar som porträtt:

Fisk från havet går bra att äta, exempelvis, eller kött från kor och får. Fläskkött och skaldjur är däremot inte kosher [...] Mjök och köttmat får inte blandas eller ens tillagas i samma grytor. Därför har man dubbla uppsättningar köksutrustning (Tidman & Wallin 2012 s. 36).

I *En människa, tusen världar* däremot ges en liknande beskrivning men matreglerna kopplas explicit till ortodoxa judar och författaren är noga med att påpeka dess anknytning till Tora (Tuvevsson 2015 s. 127), vilket möjliggör varierade tolkningar. I *En mosaik – religionskunskap 1* och *Religion och sammanhang 1 och 2* är författarna än tydligare då de först redogör för den traditionella uppfattningen men reserverar sig för att tillämpningen beror på vilken riktning man tillhör (Jansson & Karlsson 2011 s. 64, Ring 2013 s. 107).

På likande sätt förhåller sig läroboksförfattarna till sabbat. De som här förmedlar en entydig förståelse för sabbat är *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro*, *Mittpunkt : Religionskunskap 1* och *Religion och sammanhang 1 och 2*. I dessa böcker poängteras vikten av vila, besök i synagogan samt att det är förbjudet att arbeta. I *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* ges dock en viss form av nyanserad förståelse för sabbat då det i slutet av kapitlet om judendomen finns en intervju med en kvinna från den judiska församlingen i Göteborg som uppger att ”det är inte meningen att man ska leva med dåligt samvete för det man inte kan åstadkomma. Kan man inte fira sabbat varje helg kanske man kan göra det varannan helg eller ännu mer sällan” (Franck 2014 s. 145). I *En mosaik – religionskunskap 1* och *Relief Livsvägar* poängteras att huruvida man förhåller sig till reglerna varierar (Jansson & Karlsson 2011 s. 67, Tidman & Wallin 2012 s. 37). Vad gäller *En människa, tusen världar* tas inte sabbaten inte upp av författaren.

4.3 Judendom i Sverige och i omvärlden

I *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* finns ett kort stycke om ”Judar i Sverige”. Där redogörs dock bara för det antal som lever i Sverige samt en historisk överblick över judisk immigration (Franck 2014 s. 144). Utöver det sägs inget om den judiska praktiken i Sverige förutom att det finns två infogade intervjuer som redogör för två svenskars förståelse, där den ena bekänner sig religiös och den andra icke-religiös (Franck 2014 s. 140, s. 145). Den icke-religiösa knyter an till hur han uppfattar sig själv som jude. Då han har en judisk mor men är icke-religiös i den mening att han inte utövar sin tro mer än som kulturell tradition i den mån att han tillämpar en del av kosherreglerna samt firar vissa högtider (Franck 2014 s. 140). Jansson och Karlsson ger i sin lärobok en liknade generell överblick (2011 s. 74), dock nyanseras deras gestaltning inte på samma sätt som i *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* då inslag av levd religion saknas.

Även i *Religion och sammanhang 1 och 2* finns en rubrik som kopplar judendomen till svensk kontext, ”Judar i Sverige idag”. Det som skiljer denna från ovanstående redogörelser är att Ring förutom att ge en generell överblick över antal judar i Sverige även ger en kort redogörelse för hur religionen tar sig uttryck. Exempelvis uppger han att ”alla judar som bor i Sverige är inte religiöst aktiva och den största gruppen består sannolikt av liberala judar” samt att gudstjänstdeltagande varierar. Han uppger också det problematiska förhållningssättet som vissa judar upplever kring kosher och den slaktmetod som traditionellt utförs (Ring 2013 s. 116). Förutom dessa redogörelser nämns även den svenska kontexten i relation till israelisk vad

gäller utövandet av de religiösa reglerna som avser högtider, ceremonier och det vardagliga livet: ”cirka 200 [av de 613] av reglerna är knutna till israel, så den som bor i Sverige kan inte uppfylla hela lagen” (Ring 2013 s. 94). Övriga analyserade läroböcker har ingen specifik rubrik som avser judendomen i Sverige, och i *Mittpunkt : Religionskunskap 1* berörs detta inte alls, däremot görs kopplingar till svensk judiskhet löpande i *Relief Livsvägar* och *En människa, tusen världar*. Nedan följer några exempel:

I Sverige har på senare år en av de stora frågorna varit om män och kvinnor ska få sitta tillsammans i synagogan. I Stockholms Stora Synagoga har man skapat en lösning som tillfredsställer både traditionalisterna och modernisterna (Tuveson 2015 s. 113–114).

Många av judarna i Sverige är sekulariserade [...] Självklart spelar religionen roll för judars identitet i Sverige också (Tuveson 2015 s. 122).

I Judendomen kallas tillåten mat kosher [...] Men det är väldigt få judar i Sverige som fullt ut följer dessa regler. Det verkar också som att intresset för kosher minskar bland Sveriges judar (Tidman & Wallin 2012 s. 36).

För judar i Sverige är det inga svårigheter att fira sabbat eftersom lördagen är en ledig dag för de flesta (Tidman & Wallin 2012 s. 36).

Ett explicit omvärldsperspektiv påträffas bara i en av läroböckerna, *Relief Livsvägar*, och omnämns som ”Judendomen är världen”. Stycket innefattas av judarnas förföljelser och israel-palestina-konflikten (Tidman & Wallin 2012 s. 41–43). Detta är något som även de övriga läroböckerna tar upp men under andra rubriker. Det förakt och förföljelserna som judar har tvingats utstå kan kopplas till etnicitet och präglades av att man hade en viss uppfattning om judar som etnisk grupp. Den gestaltning som görs i *Mittpunkt : Religionskunskap 1* används som exempel: ”Ofta anklagades de för olyckor och sjukdomar [...] i stora upplopp hände det att hundratals judar slogs ihjäl av uppretade kristna som trodde på lögnerna” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 46).

4.4 Kön och sexualitet

Kön och sexualitet som begrepp behandlas bara i *En människa, tusen världar* genom egna rubriksättningar (förövrigt behandlas även andra aspekter ur läroplanens centrala innehåll genom särskilda rubriker). Samtliga läroböcker berör dock dessa områden. I *Mittpunkt : Religionskunskap 1* finns exempelvis ett stycke som tar upp ”kvinnornas situation” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 52) och i *En mosaik – religionskunskap 1* redogörs för ”kvinnor och män” (Jansson & Karlsson 2011 s. 60). Ett utmärkande drag för samtliga läroböcker är att dessa aspekter hanteras löpande, om än i skiftande grad, vilket även gäller för ovan nämnda exempel trots att de också har separata rubriker.

I *En mosaik – religionskunskap 1* uppger författarna att hur synen på kvinnor och män ser ut beror på vilken inriktning man tillhör. Jansson och Karlsson uppger att inom liberal judendom betonas ”jämställdheten mellan kvinnor och män”. Det innebär att kvinnor kan medverka vid gudstjänst, de sitter tillsammans med männen samt att det är möjligt för dem att vara rabbiner. Däremot inom ortodox judendom uppger författarna att män och kvinnor oftast sitter åtskilda i synagogan och endast ett fåtal kvinnliga rabbiner finns men deras uppgifter är begränsade (Jansson & Karlsson 2011 s. 62–63). Som uppgetts tidigare redogörs inte för judendomens tre inriktningar i *Relief Livsvägar*, däremot görs en kort skrivning om synagogan som relaterar till kön: ”I vissa synagogor sitter kvinnorna på läktare, avskilda från männen” (Tidman & Wallin 2012 s. 37). Förhållandet mellan kön och gudstjänst omnämns inte i *Mittpunkt : Religionskunskap*

1. Övriga läroböcker gör en liknande framställning som den av Jansson och Karlsson (Ring 2013 s. 115, Tuveesson 2015 s. 107-108, Franck 2014 s. 142).

En aspekt som kan kopplas till kön är bar mitzva och bat mitzva, budets son och budets dotter – den religiösa myndigheten då barnen vid 13 respektive 12 års ålder anses gamla nog ”för att kunna ta eget religiöst ansvar” (Tollstadius & Öberg 2011 s. 52). På vilket sätt denna högtid framställs varierar, i *Relief Livsvägar, Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* och *Mittpunkt : Religionskunskap 1* synliggörs ingen intern mångfald, högtiden beskrivs bara som en ceremoni som utförs i synagogan (Tollstadius & Öberg 2011 s. 52, Tidman & Wallin 2012 s. 39, Franck 2014 s. 140-141). I de andra läroböckerna uppges att traditionerna skiljer sig åt beroende på vilken tradition man tillhör, traditionellt sett firas bara bar mitzva, budets son, men inom liberal och konservativ judendom uppges att även bat mitzva firas (Ring 2013 s. 110–111, Tuveesson 2015 s. 298–299). Jansson och Karlsson uppger även att ”bland de flesta judiska familjer i Sverige har de båda högtiderna lika stor betydelse” (2011 s. 70).

Uttryck för sexualitet är generellt sett begränsade. Tuveesson och Franck uppger att heterosexualitet är den traditionella normen men att man inom vissa traditioner och tolkningar även accepterar homosexualitet (Franck 2014 s. 139, Tuveesson 2015 s. 121). I *Religion och sammanhang 1 och 2* uttrycks inte att heterosexualitet är den normerande uppfattningen, men detta förstås implicit då redogörelsen för äktenskapet innefattas av beskrivningar av man och kvinna (Ring 2013 s. 111). Sex får traditionellt sett även bara förekomma inom äktenskapet och mellan judiska makar. Tidman och Wallin uppger dock det är mycket vanligt i Sverige att en jude gifter sig med en icke-jude (2012 s. 40), Tuveesson nyanserar bilden ytterligare genom att även sträcka sig utanför den svenska kontexten då han uppger att ”det verkar som att många i den judiska världen idag inte fäster någon vikt vid detta förbud” (2015 s. 122).

4.5 Resultatsammanfattning

I samtliga läroböcker förmedlas att Gud är helig och att Gud är en. Människan uppges vara skapad av Gud och judarna anses vara Guds utvalda folk. Huruvida utvaldheten porträtteras varierar och det är bara i en av läroböckerna som synen kopplas till nutida kontext. Att vara jude uppges vara ett arv från modern. Konvertiter innefattas också av epitetet jude. I två av de sex analyserade läroböckerna nyanseras dock begreppet ”jude” och författarna uppger att varierade synsätt kan förkomma beroende på vilken inriktning man tillhör. Samtliga läroböcker förutom en redogör för judendomens tre inriktningar. Dessa kopplas i vissa av läroböckerna samman med utövandet av olika judiska ritualer, ceremonier och högtider vilket innebär att inomreligiös variation kommer till uttryck. Utöver de tre inriktningarna omnämns i vissa fall även sionism och chassidism. Nya religiösa rörelser som kombinerar element från judendom med andra religiösa inslag tas också upp i en av de analyserade läroböckerna vilket bidrar till ett mångfaldsperspektiv där uttryck för tro och utövande nyanseras. Hälften av läroböckerna redogör även för religion på ett övergripande sätt innan judendomen behandlas. I denna övergripande formulering poängteras att religioner inte är enhetliga utan innefattas av variation. Vad gäller judendomen i Sverige sker fortlöpande hänvisningar, förutom i en av böckerna som inte kopplar judendomen till svensk kontext. I tre av läroböckerna finns rubriker som explicit berör ämnet. Dock är det bara i en av dem som religionen kopplas till utövandet. De övriga ger bara en generell överblick där antal judar idag osv. tas upp.

Kön och sexualitet gestaltas ganska begränsat i samtliga läroböcker och förekommer bara som rubriker i en. Det som kön framförallt kopplas till är hur män och kvinnor förhåller sig till varandra i synagogan. Fem av de granskade läroböckerna uppger att huruvida män och kvinnor sitter tillsammans eller åtskilda i synagogan avgörs av vilken inriktning man tillhör. I den sjätte

analyserade läroboken tas detta förhållningssätt inte upp. Vad gället bar mitzva och bat mitzva beskrivs i hälften av läroböckerna denna åldersanknyttande ritual i enlighet med den traditionella synen medan resterade läroböcker knyter samman utövandet av högtiden med judisk inriktning.

5. Diskussion

Följande avsnitt utgörs av en diskussion kring uppsatsens analys med kopplingar till teori, tidigare forskning och bakgrund. Slutsats, metoddiskussion och vidare forskning behandlas också i detta avsnitt.

5.1 På vilket sätt och i vilken mån behandlar läroböckerna olika människosyn och gudsuppfattningar inom judendomen?

Som framkom ur analysdelen är uppfattningar om människan och Gud ganska begränsade i samtliga de analyserade läroböckerna och i den mån dessa aspekter tas upp görs det oftast på ett enhetligt sätt utan uttryck för alternativ förståelse. Judendomen uppges vara monoteistisk och gud är helig. Dessa två uppfattningar framkommer som något fundamentalt i samtliga läroböcker, förutom i *Relief Livsvägar* som bara uppger den monoteistiska uppfattningen men inte att Gud är helig. Enligt Hylén skulle detta kunna förstås som ett uttryck för teologisk essentialism – religionen är beroende av det gudomliga och det heliga (2012 s. 113). Tuveesson är den enda av läroboksförfattarna som nämner synkretistiska, mixade, nya religiösa rörelser (2015 s. 112), dessa skulle kunna innefattas av en annorlunda syn på Gud i och med dess kopplingar till hinduism och buddhism. Huruvida så är fallet eller ej tas dock inte upp och således bidrar inte Tuveesson heller med någon alternativ uppfattning gentemot den monoteistiska.

En önskan hade funnits att läroböckerna hade öppnat upp för en bredare förståelse eller åtminstone gett en förklaring till varför Gud är en och inte flera. Ring och Tollstadius och Öberg uppger visserligen att den monoteistiska hållningen är en efterkonstruktion men någon vidare förklaring till varför religionen utvecklades i den ritningen framkommer inte (2013 s. 99, 2011 s. 45). Även om den förmedlade bilden av judendomen som en monoteistisk religion kan förstås som ett uttryck för teologisk essentialism skulle man även kunna hävda enligt teorin om familjelikheter och prototyp teorin att inom den övergripande kategorin judendom är detta ett element i ”religionspoolen” som de flesta delar och bilden av judendomen som en monoteistisk religion är ”ett mer prototypiskt exempel” (Hylén 2012 s. 126–127).

Till synen på människan hör frågan om vem som är jude. *Mittpunkt : Religionskunskap 1* redogör inte för denna synpunkt och faller således utanför denna del i diskussionen. Övriga läroböcker uppger att man kan konvertera till judendomen enligt specifika regler, i övrigt gäller att den som är född av en judisk mor per automatik också är jude. I *En människa, tusen världar* ges dock uttryck för ytterligare ett förhållningssätt då Tuveesson uppger att det skiljer mellan de olika inriktningarna och att inom vissa traditioner räcker det med att en av föräldrarna är judisk, det måste inte vara modern. Även Jansson och Karlsson nämner att olika inriktningar förhåller sig olika (2011 s. 57), dock förmedlas detta inte fullt så explicit som av Tuveesson vilket ställer högre krav på elevers kritiska läsning. När Hylén diskuterar kärnessentialism menar han att ett sådant tankesätt innefattas av handlingar, begrepp eller idéer som utgör religionens essens (2012 s. 113–114) och att den som avviker från dessa egenskaper således heller inte tillhör religionen (2012 s. 116). Det må vara så att man inom vissa ortodoxa traditioner har denna uppfattning om vem som är jude, men att läroboksförfattare väljer att enbart gestalta det gör att de förmedlar en kärnessentialistiskt förståelse för religion. Vad händer då med den elev i klassrummet som har en judisk far och som ändå erkänner sig själv vara jude? Eller de elever som studerar religionskunskap och enbart får ta del av den uppfattningen? Kommer de tala om för den judiska eleven som inte har en judisk mor att hen inte är jude? Tuveesson och Jansson och Karlsson hindrar att elever intar detta stereotypa förhållningssätt genom att de pekar på olika förståelser.

Vad gäller judarnas utvaldheter kan detta också förstås som en kärnessentialistisk porättering av judendomen. Samtliga läroböcker tar upp denna del av judendomen som en av de ”egenskaper som gör den [religionen] till just vad den är” (Hylén 2012 s. 107). Hur ingående utvaldheter och förbundet redogörs för varierar mellan de olika läroböckerna men det de har gemensamt är att samtliga menar att utvaldheter inte ska ses som en förmån och att judar står över alla andra – utvaldheter innefattas av att vara Guds tjänare på jorden som verkar för Guds vilja. Jag tror att läroböckerna är noga med att poängtera detta för att motverka negativa uppfattningar om judendomen då judar som minoritet redan har en utsatt position, vilket läroböckerna också tar upp, samt för att skolans värdegrund förmedlar att ”skolan ska främjaförståelse för andra” och därmed motverka främlingsfientlighet (Skolverket 2011a s. 5). *Religion och sammanhang 1 och 2* är den enda lärobok som tar hänsyn till olika traditioner och även kopplar uppfattningen om judarnas utvaldheter till samtiden. Under rubriken ”Guds utvalda folk idag?” redogör Ring för huruvida judar än idag uppfattar sig själva som ett utvalt folk och det framgår ur texten att det beror på vilken inriktning man tillhör (2013 s. 94–95). Genom detta förhållningssätt motverkas kärnessentialism. Otterbeck uppger i sin artikel att när lärobokstexter om islam tar upp något som avviker eller uttrycker mångfald görs detta i ett separat avsnitt (2005 s. 807). Så är även fallet i *Religion och sammanhang 1 och 2* då Ring redogör för hur judar ser på utvaldheter idag. Otterbeck ser dock detta som en problematisk framställning, vilket jag inte upplever i det här fallet. Snarare bidrar det att verkligen poängtera att religionen kan tolkas olika.

Utöver det som skrivs om människosynen i respektive kapitel om judendomen framkom i analysdelen även att i *Religionskunskap 1 – Om mening värde och tro* och *Religion och sammanhang 1 och 2* behandlas människosyn även på ett övergripande sätt i böckernas tidigare kapitel. Där förmedlas att den omgivning man befinner sig i är med och formar människans identitet (Ring 2013 s. 31, Franck 2014 s. 58). Jag kopplar dessa skrivningarna till att författarna reserverar sig för att generalisera eftersom att inom alla religioner förekommer olikheter. Vilket således innebär att författarnas religionsvetenskapliga ansats kan sammankopplas med det kulturvetenskapliga paradigmet och därmed motverkas en essentialistisk förståelse (Hylén 2012 s. 111).

5.2 På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna olika judiska uttryckssätt i Sverige och i omvärlden?

Genom somliga av läroboksförfattarna redogörelse för judendomen i Sverige ges en annan förståelse för judiska uttryckssätt och bidrar således till ett minskat essentialistisk förhållningssätt. I exempelvis *En människa, tusen världar* sker kopplingarna till svensk kontext fortlöpande genom exempelvis att det berättas om synagogan i Stockholm som tillämpar en lösning som tillfredsställer både traditionalister och modernister samt bandet mellan judisk etnicitet och sekularisering (Tuveesson 2015 s. 113–114, s. 122), medan Ring både nämner den svenska kontexten fortlöpande och har ett separat avsnitt som redogör för det religiösa engagemanget i Sverige (2013). I *Mittpunkt : Religionskunskap 1* däremot förkommer inga hänvisningar till judendomen i Sverige och vad gäller *Relief Livsvägar* är det tveksamt huruvida de anknytningar som görs bidrar till minskad essentialism och en stereotyp uppfattning. Snarare skulle jag vilja påstå att boken genom kommentarer som att ”intresset för kosher minskar” (Tidman & Wallin 2012 s. 36) ger en tämligen snäv syn samtidigt som det upprättas en gränsdragning mellan vi och dom – å ena sidan sekulariserade judar i Sverige å andra sidan strikt religiösa judar i övriga världen som ”har tydliga regler för mat. Fläskkött är förbjudet liksom skaldjur. Mjölkmatt och kött får inte tillagas i samma gryta” (Tidman & Wallin 2012 s. 25).

Precis som människosyn i två av läroböckerna redogjordes för enligt ett kulturvetenskapligt förhållningssätt innan kapitlen om religionerna. Ges även en övergripande bild av religion i tre

av läroböckerna som knyter an till kulturvetenskapen. I *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* uppges att människans bakgrund och olika förutsättningar präglar hur religionen tar sig uttryck och det är ”viktigt att bli klar över att en religiös tro kan ta sig många olika uttryck” (Franck 2014 s. 58). På ett likande sätt förhåller sig Tuveesson till religion och han menar att ”det finns många olika riktningar, traditioner och strömningar inom alla religioner”, därför måste ”sociala och historiska sammanhang” tas i beaktan (2015 s. 19). I *En mosaik – religionskunskap 1* förklarar Jansson och Karlsson att ”skillnader kan ha att göra med om man tillhör ett modernt eller mer traditionellt samhälle” (2011 s. 55).

Vad gäller redogörelsen för de olika inriktningarna bidrar Tuveesson med den i särklass bredaste och möjliggör flera inomreligiösa förhållningssätt. För det första genom att han inleder avsnittet med att ”det är viktigt att komma ihåg att beskrivningen är översiktlig och att det finns församlingar med blandade tolkningstraditioner” (Tuveesson 2015 s. 106). För det andra genom att han även tar upp ultraortodox judendom, nya religiösa rörelser, chassidism och sionism (2015 s. 112–113). I och med detta tar Tuveesson avstånd från den essentialism som Hylén är kritisk mot och genom att han uppger att vissa församlingar blandar de olika inriktningarna kan detta förstås enligt teorin om familjelikheter – vissa traditioner innefattas av vissa element från ”religionspoolen” och ingen inriktning kan förstås enhetligt (Hylén 2012 s. 126). Som framgått i analysen är han dock inte ensam om att redogöra för ultraortodoxa judar, sionism och chassidism, några av de andra läroböckerna gör också det. Men *En människa, tusen världar* är den enda lärobok som omnämner så många, övriga tar upp som mest en eller två alternativa inriktningar förutom de tre största.

Som framgår ut materialbeskrivningen har samtliga läroböcker delat in kapitlet om judendomen med hjälp av olika rubriker. Den generella struktur som Otterbeck menar präglar framställningen av islam, där rubrikerna förmedlar olika fundamentala aspekter kring tro, ritualer, högtider och så vidare (2005 s. 798–799), är även tydlig i de läroböckerna som ligger till grund för analysen i föreliggande uppsats. Detta är i sig egentligen inget problem om författarna förmedlar varierade tolkningar och uttryckssätt inom ramen för dessa rubriker. I Kittelmann Flensners avhandling uppger hon att religionsundervisningen ofta präglas av dogmer och kollektiva regler vilket gör att mångfaldsperspektivet uteblir (2015 s. 107, s. 110). Av de läroböcker som analyserats nyanserar vissa av dem judendomens regler och uppfattningar i förhållande till inriktning medan andra uppvisar en generell bild, som därmed medför den stereotypisering som Kittelmann Flensner vittnar om (2015 s. 297).

Vad gäller exempelvis kosher, sabbat och bar mitzva/bat mitzva har stora skillnader påvisats i deras framställning och huruvida de synliggör varierade tolkningar för dessa. Ett kärnessentialistisk förhållningssätt kring synen på kosher framgår i tre av läroböckerna medan Tuveesson, Jansson och Karlsson och Ring breddar förståelsen genom att hänvisa till de olika traditionerna och att tillämpningen av kosher skiljer sig mellan dessa. I *Relief Livsvägar* görs visserligen ett försök till alternativ förståelse genom att koppla tillämpningen av matreglerna till svensk kontext – ”Det verkar som att intresset för kosher minskar bland Sveriges judar” (Tidman & Wallin 2012 s. 36). Detta upplever jag dock bidrar till en ännu mer stereotyp uppfattning. Ett bättre sätt att uttrycka sig på hade varit att hänvisa till en tradition som inte följer reglerna fullt så strikt, vilket inte behöver betyda att kosher inte är intressant. I detta avseendet utgör det en brist i läroboken att författarna inte har redogjort för judendomens olika inriktningar. Sabbatsfirandet förmedlas ungefär på ett liknade sätt som reglerna kring kosher. Somliga kopplar graden av strikthet till tradition medan andra förmedlar en generell bild. I *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* bidrar en infogad intervju till att nyansera den annars snäva förmedling som görs av Franck (2014 s. 145). För att elever ska kunna tillgodogöra sig de

kunskaper som intervjun förmedlar tror jag dock att dess innehåll måste lyftas till diskussion, annars riskerar den generella bilden att dominera.

En iakttagelse som gjorts är att i de läroböcker som förmedlar en generell bild görs inte detta i form av en medelväg mellan de olika traditionernas synsätt utan det är den traditionella ortodoxa tolkningen som synliggörs. Trots att Ring uppger att denna inriktning ”inte utgör den största gruppen” (2013 s. 113). Detta kan förstås enligt det fenomenologiska paradigmet och att författarna förmedlar ”religionens kärna”. Dock ger det en missvisande bild då man inom det fenomenologiska paradigmet inte tar hänsyn till rådande kontext (Hylén 2012 s. 110–111). De läroböcker som däremot synliggör inomreligiös variation har ett mer kulturvetenskapligt förhållningssätt till religion.

5.3 På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna judisk inomreligiös variation som kan kopplas till kön och/eller sexualitet?

Att judendomen är indelad i tre inriktningar går inte att ta minste om, förutom vid läsningen av *Relief Lärsvägar* som inte behandlar dessa utan bara uppger att det finns olika inställningar till tron (2012 s. 35). I vissa av läroböckerna förenklas läsningen av att författarna har redogjort för de olika inriktningarna, som när och grad av strikthet hänvisas till vilken inriktning man tillhör. Det blir då förståeligt att orsaken till att en liberal jude inte följer exempelvis reglerna för äktenskap och sexualiteten fullt ut beror på att tolkningen är anpassad till den egna tiden och samhället. Dessvärre är det få av böckerna som behandlar dessa frågor i vidare bemärkelse. Äktenskapet nämns i alla läroböcker förutom *Mittpunkt : Religionskunskap 1*. Men det är bara i *Religionskunskap 1 – Om mening värde och tro* och *En människa, tusen världar* som man även tar upp frågan om homosexualitet (Franck 2014 s. 139, Tuveesson 2015 s. 121). Således bidrar inte övriga läroböcker till att elever breddar sin förståelse för inom religiös variation kring de frågorna.

En insikt som Otterbeck redogör för i sin artikel är att kvinnor ofta osynliggörs samt att religioner framställs utan hänsyn till kön (2005 s. 799). Skolverkets läroboksgranskning både bekräftar och dementerar denna uppfattning i enlighet med de läroböcker som de har granskat. Det uppges att vissa av läroböckerna utgörs av ett medvetet genusperspektiv medan andra behandlar kön under separata rubriker, vilket gör att männens tolkning är den som i övrigt dominerar (2006 s. 29–30). *Mittpunkt : Religionskunskap 1* är ett typiskt exempel för en lärobok som bara behandlar kön under en separat stycke, som dessutom är väldigt kort – ”kvinnornas situation”. I övrigt är kvinnan osynlig, likt Otterbecks redogörelse. I *En mosaik – religionskunskap 1* och *En människa, tusen världar* finns visserligen också en separat rubricering där kön tas upp – ”kvinnor och män” (Jansson och Karlsson 2011 s.60) och ”kön” (Tuveesson 2015 s. 118–120) – den stora skillnaden är dock att rubrikerna behandlar både kvinnor och män samt att kapitlet i övrigt också redogör för genus. Som exempelvis vid genomgången av de olika inriktningarna. I *Religion och sammanhang 1 och 2* och *Religionskunskap 1 – Om mening värde och tro* finns inga separata rubriker som avser behandla kön, däremot präglas bland annat förmedlingen av traditionerna och dess förhållningssätt till gudstjänst och synagogan av ett genusmedvetet förhållningssätt (Ring 2013 s. 115, Franck 2014 s. 142).

5.4 I vilken mån motsvarar var och en av läroböckernas porträttering av judendomen läroplanens formuleringar om inomreligiös variation?

Religionskunskapen syftar bland annat till att elever ska bredda sin förståelse för religion (Skolverket 2011a s. 137). Ett sätt att göra det är genom att undervisningen inte behandlar

religioner som slutna system utan påvisar att inom varje religion finns en mängd olika tolkningar och förhållningssätt, inomreligiös variation. För att på ett överskådligt sätt redogöra i vilken mån olika judiska tolkningar och perspektiv kommer uttryck i respektive läromedel och därmed kan hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattar religiös variation kommer varje läromedel redogöras för separat.

Religionskunskap 1 – Om mening värde, och tro: Innan religionerna går igenom ges av författaren ingående beskrivningar av att religion innefattas av både sådant som skiljer och förenar och att det inte går att uttrycka sig om religiösa människor i generella termer (Franck 2014 s. 58, s. 96). Vad gäller människors identitet uppges av Franck att den formas av omgivningen, vilket innebär att det förekommer olikheter inom alla religioner (2014 s. 98–99). Prototyp teorin och teorin om familjelikheter skulle således kunna uppfattas som bokens teoretiska ramverk och i och med denna förmedlas olika tolkningar och perspektiv vilket stämmer med läroplanens formuleringar. Läroboken skulle således kunna förstås som ett exempel på en ”god” lärobok enligt forskarna i Skolverkens läromedelsgranskning (2006 s. 48).

Trots den noggranna genomgången av dessa kriterier för hur religion bör studeras och förstås är de beskrivningar som görs om judendomen ofta snäva och stereotypa. I enlighet med Otterbeck som menar att islam framställs på ett enhetligt sätt i läroböcker (2005 s. 807) menar jag att Franck ofta framställer judendomen enhetligt då han inte kopplar varken sabbat, kosher, bar mitzva och bat mitzva eller judendom i Sverige till judendomens olika inriktningar. Således går elever miste om mycket av den inomreligiösa variation som de olika traditionerna utgörs av. Till hans försvar vill jag dock lyfta fram de artiklar som finns infogade och som därmed i viss mån ger uttryck för den judiska mångfalden. Kittelmann Flensner uppger att tematisk undervisningen förhindrar essentialism (2015 s. 297), jag tror att läroboken hade gynnats av att innehållet i de övergripande kapitlen hade smält samman med kapitlen som berör världsreligionerna. Som det är nu kräver läroboken hög lärarkompetens för att bokens förtjänster ska komma i dager.

En mosaik – religionskunskap 1: De övergripande framställningarna av religion präglas av ett mångfaldsperspektiv och författarna menar att ”alla människor har sin egen livsåskådning. Men många delar också grundläggande uppfattningar om livet med andra” (2011 s. 23), detta innebär att ”även inom varje religion finns stora skillnader i hur man tror och lever” (2011 s. 55). Det förhållningssätt som Jansson och Karlson förmedlar präglar till stor del även kapitlet om judendomen. På upprepade ställen påvisas inomreligiös variation och möjliggör således att elever utvecklar det breda förhållningssätt som ämnet syftar till. En av slutsatserna som Otterbeck drar utifrån sin läromedelsanalys är att olika tolkningar och perspektiv måste få komma till uttryck för att förhindra essentialism (2005 s. 809). Jag menar att i och med att författarna vid upprepade tillfällen hänvisar till de olika traditionerna vad gäller exempelvis synen på män och kvinnor, ortodoxa judar, kosher och så vidare förhindras den kärnessentialism som Hylén menar begränsar förståelsen för religion (2012 s. 118).

Religion och sammanhang 1 och 2: Ett övergripande förhållningssätt till religion redogörs inte för i läroboken, likväl framgår vid upprepade tillfällen att hur människor förhåller sig till de judiska reglerna skiljer sig mellan olika traditioner. Däremot redogörs för människosynen och Ring förmedlar att identiteten formas av omgivningen (2013 s. 31). Författaren visar även prov på det genom att koppla synen på judarnas utvaldhed till nutida sammanhang och uppger att de olika inriktningarna förhåller sig olika till den traditionella uppfattningen (Ring 2013 s. 94). Även synen på män och kvinnor förmedlas på liknande sätt (Ring 2013 s. 115). Genom att framställa religionen på ett sådant sätt förhåller sig Ring icke-essentialistiskt och elever kan tillgodogöra sig kunskaper som präglas av mångfald. Att författaren även uppger att traditionsbundna ortodoxa

judar ofta är den bild vi får serverade via media (Ring 2012 s. 113) bidrar ytterligare till att elever ska förstå att judendomen präglas av variation, alla judar har inte ”skruvlockar vid öronen, svarta kläder och hattar” (Ring 2013 s. 113). Vad gäller sexualitet och olika sexuella läggningar lyser dock dessa med sin frånvaro vilket dessvärre är en brist då det också är en viktig del av den interna mångfalden inom en religion. Ett heteronormativt förhållningssätt råder således vilket även Berge och Widding uppgav var vanligt bland de läroböcker som de granskade (Skolverket 2006 s. 29–30).

Relief Livsvägar: I lärobokens inledning redogörs för religioner på ett övergripande sätt. Trots författarnas försök att peka på olika förhållningssätt till religion bidrar denna gestaltningen inte till att synliggöra inomreligiös variation (Tidman & Wallin 2012 s. 7). I kapitlet om judendomen däremot uppges att vissa judar följer alla regler medan andra bara följer några av dem (Tidman & Wallin 2012 s. 35), detta förhållningssätt kan kopplas till Hyléns redogörelse av familjelikheter och att judendomen kan förstås som en ”öppen kategori” (2012 s. 126). I vissa av beskrivningarna lyckas författarna knyta an till detta förhållningssätt genom att de till exempel uppges att utövandet av sabbaten skiljer sig samt hur kvinnor och män sitter i synagogan (2012 s. 37). Jag menar dock att boken ställer väldigt höga krav på undervisande lärare för att eleverna ska kunna bredda sin förståelse för religion. Även om reservationer för variation medges kan det bli svårt för elever att förstå bakomliggande orsak då författarna inte uppges de olika judiska inriktningarna. Och utöver de exempel som nämns som påvisar mångfald utelämnas ett sådant perspektiv vid många andra tillfällen.

Mittpunkt : Religionskunskap 1: Läroboken förmedlar en väldigt generell syn på judendomen, liksom Otterbeck uppges vad gäller islam (2005 s. 807). Essentialismen är högst påtaglig då inga försök att förmedla varierade uttryck förekommer. Hylén kritiserar essentialistiska uppfattningar då han menar att de begränsar (2012 s. 107), vilket också blir märkbart i Tollstadius och Öbergs lärobok. Elever ges i och med den representation som görs inte möjlighet till att utveckla en ökad förståelse för judendomen och dess varierade tolkningar och perspektiv. Otterbeck uppges också att man i läroböckerna inte heller tar hänsyn till kön och att kvinnor osynliggörs (2005 s. 799), vilket även är påtagligt i det här fallet då olika förhållningssätt mellan män och kvinnor inte behandlas förutom under ett mycket kort stycke som redogör för ”kvinnans situation” (Tollstadius och Öberg 2011 s. 52) och där framgår inte hur tro och utövande kan variera.

En människa, tusen världar: Tuveesson menar att man måste förenkla när man redogör för religioner då det förekommer så pass varierade uttryck att alla dessa inte kan rymmas i en lärobok (2015 s. 19). Tuveesson gör dock ett gediget försök att påvisa inomreligiös variation, vilket präglar hela kapitlet om judendomen: regler och högtider knyts till de olika inriktningarna, hänvisningar till svensk kontext sker löpande och till och med inom de olika inriktningarna uppges Tuveesson att olika tolkningar råder (2015). Den framställning som görs kan därmed liknas vid prototypeteorins ansats samt teorin om familjelikheter – ”idén om att varje enskild religion utgör en familj av traditioner” (Hylén 2012s. 126–127). I Skolverkets rapport lyfts olika perspektiv fram som ett av kriterierna för ”goda” läroböcker (2006 s. 127). Ett medvetet genusperspektiv råder liksom olika förhållningssätt till sexualiteten (2015 s. 121) och det framgår tydligt att de olika rubrikerna är förankrade med läroplanens centrala innehåll. Såklart kan vissa aspekter behöva lyftas ytterligare med hjälp av lärare men boken förmedlar generellt sett olika judiska tolkningar och perspektiv på ett sådant sätt som kan hjälpa elever att uppfylla de kunskapsmål som innefattar inomreligiös variation.

5.5 Slutsats

Det går inte att dra några generella slutsatser som gäller för läroböcker i stort. Det har heller inte varit uppsatsens syfte. Syftet var att undersöka sex specifika läroböcker och hur väl de förmedlar olika judiska inomreligiösa variationer.

I samtliga läroböcker förekommer teologisk essentialism, det vill säga alla läroboksförfattarna knyter samman judendomen med ”beroende av en transcendental makt av något slag” (Hylén 2012 s. 113). Kärnessentialism är också vanligt förekommande vilket innebär att representationen innefattas av fundamentala egenskaper som berör religiösa handlingar, idéer eller begrepp som är specifika för religionen (Hylén 2012 s.114). I vissa av läroböckerna utmanas dock den traditionella uppfattningen och författarna redogör för alternativa förhållningssätt. På så sätt kan förståelsen för religion inte längre antas vara kärnessentialistisk utan författarna förhåller sig till religion i enlighet med teorin om familjelikheter och prototypeteorin där en viss uppfattning förmedlas vara ”ett mer [eller mindre] prototypiskt exempel” och att dessa genererar olika element i ”religionspoolen” som olika traditioner förhåller sig olika till (Hylén 2012 s. 126–127).

Precis som i den rapport Skolverket har publicerat finns goda exempel och mindre goda exempel på läroböcker. Kriterierna för att vara ett gott exempel utgörs i föreliggande uppsats av att läroboken förmedlar judisk inomreligiös variation. Här är det övergripande utbytet i fokus, att en eller par aspekter utesluter/innefattas av inomreligiös variation ligger inte till grund för huruvida läroboken är eller inte är ett gott exempel. Det är den ansats som läroboken genomsyras av som avgör. Tre böcker vill jag därmed lyfta fram som exempel på goda läroböcker: *En mosaik – religionskunskap 1*, *Religion och sammanhang 1 och 2* och *En människa, tusen världar*. I dessa ges vid upprepade tillfällen utrymme för alternativa tolkningar och perspektiv vilket gör att elever kan bredda sin förståelse för judendomen. Såklart finns även problematiska aspekter där viss nyansering hade önskats och de ställer således krav på att lärare lyfter dessa bitar utanför lärobokens kontext.

Relief Livsvägar och *Mittpunkt : Religionskunskap 1* är dessvärre exempel på mindre goda läroböcker enligt den definition som förmedlas i Skolverkets rapport (2006 s. 48). Få uttryck för variation förekommer och judendomens regler förmedlas många gånger på ett enhetligt sätt. Kittelmann Flensner har i studie noterat att ett sådant förhållningssätt gör att religion förknippas med intolerans och hindrad mångfald (2015 s. 110). Huruvida den förmedlade synen av religion går att förknippa med läroböckernas målgrupp, elever på yrkesförberedande program, är inget som jag vill eller kan dra några slutsatser kring då två läroböcker är ett allt för begränsat material för ett sådant ställningstagande.

Vad gäller *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro* förmedlas judendomen kortfattat och många gånger i enlighet med traditionell judendom vilket innebär att elever kan uppfatta religionen på ett stereotypt sätt. Likväl skulle denna lärobok kunna vara ett gott exempel om dess innehåll förmedlas på ett genomtänkt sätt. Bokens kapitel som försiggår de om världsreligionerna har tydlig prägel av det kulturvetenskapliga paradigmet genom att Franck tar avstånd från att generalisera religioner och istället ser på ”religion som en av flera aspekter av kulturen” (Hylén 2012 s. 111). Om lärare kan ta tillvara detta förhållningssätt genom tematisk undervisning och även låta läsningen om judendomen nyanseras av denna förståelse för religion kan boken fungera som verktyg för att hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattas av inomreligiös variation.

5.6 Metoddiskussion

Föreliggande undersökning har utförts med kvalitativ textanalys som metod. Anledningen till att en kvalitativ metod valdes var för att denna möjliggör ett helhetsperspektiv på ett annat sätt än en kvantitativ metod. Med en kvantitativ metod räknar eller mäter man förekomsten av exempelvis ord. Om till exempel förekomsten av olika traditioner, antal gånger kvinnor respektive män omnämns eller antalet gånger Sverige nämns hade räknats hade validiteten kunnat vara tveksam då dessa begrepp inte nödvändigtvis måste avse spegla inomreligiös variation. Vilket också har framkommit ur analysen. I vissa av läroböckerna redogjordes exempelvis för judendomen i Sverige utan att detta kopplades samman med hur religionen tar sig uttryck och således speglade heller inte materialet religiös mångfald.

Validitetsfrågan uppges ”handla om huruvida den undersökning man genomför för att besvara en bestämd fråga verkligen kan ge ett svar på just denna fråga” (Bergström & Boréus 2012 s. 41). För att analysera materialet användes ett analysverktyg vilket på sätt och vis borgar för god validitet. Bergström och Boréus påpekar dock att till validitetsfrågan hör även den teori man använder sig av samt den egna förförståelsen (Bergström & Boréus 2012 s. 41–42). Hyléns normativa teori som kritiserar essentialism har påverkat de tolkningar som gjorts så till vida att essentialistiska representationer har förknippats med begränsning och därmed utebliven variation. Den förförståelse jag har för religion och hur religion bör förstås och förmedlas har också påverkat de tolkningar som gjorts. Validitet hör även samman med reliabilitet, det vill säga studiens tillförlitlighet. En aspekt av reliabilitet handlar om undersökningens intersubjektivitet; ”att samma person får samma resultat vid samma sorts analys av samma material vid olika tidpunkter”. Således är även ”tolkningsaspekten en reliabilitetsfråga” (Bergström & Boréus 2012 s. 42–43). Undersökningens giltighet och tillförlitlighet kan därmed problematiserats då en person med en annan förförståelse inte nödvändigtvis hade gjort samma tolkningar utifrån läroböckernas representation, trots samma tillämpning av analysverktyget. För att testa undersökningens validitet och reliabilitet hade analysen behövt utföras av flera personer ur olika sociala kontexter. Till exempel av judar med olika syn på tillämpning av reglerna och forskare med olika religionsvetenskapliga utgångspunkter.

En sista viktig diskussionspunkt som bör nämnas är studiens eventuella forskningsetiska problem. Då undersökningen inte innefattas av varken andra människor eller material som är sekretessbelagt har ingen vidare forskningsetisk hänsyn tagits i den bemärkelse att materialet ska förvaras och hanteras på ett aktsamt sätt. Däremot har undersökningen etiskt präglats av ”generös tolkning” i enlighet med Esaiasson m.fl. (2017 s. 228).

5.7 Vidare forskning

Då den undersökning som jag har gjort bara innefattas av judendomen är ett förslag till vidare forskning att gå vidare i samma riktning, med samma analysmetod och även samma läroböcker, för att undersöka i vilken mån inomreligiös variation tar sig uttryck i de andra representationerna av världsreligionerna.

I slutsatsen framkom att de två läromedel som var riktade till yrkesprogrammen var mindre goda exempel vad gäller olika uttryck för intern mångfald. Utifrån detta kunde dock inga slutsatser dras då två böcker utgör en allt för snäv grund för att säga att den enhetliga synen som förmedlades hör samman med böckernas målgrupp. Däremot insåg jag att det skulle finnas ett behov av att undersöka om detta är ett generellt fenomen eller jag bara råkade få tag i två böcker som har ett sådant förhållningssätt till religion.

Materialet i föreliggande uppsats har bara utgjorts av läroböcker. Forskning som även innefattas av andra läromedel, kommersiella eller av lärare egenproducerade, finns det också en poäng att undersöka då alla lärare faktiskt inte använder sig av läroböcker och en del kombinerar läroboksbaserad undervisning med annat material.

Sammanfattning

Ett av syftena med religionskunskap är att elever i samband med undervisningen utvecklar ”förmåga att analysera religioner och livsåskådningar utifrån olika tolkningar och perspektiv” samt ”kunskaper om människors identitet i relation till religioner och livsåskådningar” (Skolverket 2011a s. 137). Det innebär således att undervisningen måste präglas av ett perspektiv där inomreligiös variation kommer till uttryck. Eftersom att forskning visar att många lärare utgår från läroböcker när de undervisar (Skolverket 2015b) väcktes ett intresse för att undersöka läroböcker och huruvida de förmedlar olika tolkningar och perspektiv inom en religion. Läromedelsanalyser är dock varken ett unikt eller nytt fenomen, däremot varierar mängden publicerat material kring olika religioner och olika perspektiv och vad gäller judendomen påträffades utbudet vara mindre omfattande än kring andra religioner.

Syftet med föreliggande uppsats var därför med hjälp av en kvalitativ textanalys undersöka i vilken mån sex läroböcker behandlar olika judiska tolkningar och perspektiv och därmed kan hjälpa elever att uppnå de kunskapsmål som innefattar inomreligiös variation. För att uppnå syftet formulerades följande frågeställningar: På vilket sätt och i vilken mån behandlar läroböckerna olika människosyn och gudsuppfattningar inom judendomen? På vilket sätt och i vilken mån avspeglar läroböckerna olika judiska uttryckssätt i Sverige och i omvärlden samt inomreligiös variation som kan kopplas till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och/eller sexualitet? Och slutligen, Motsvarar läroböckernas porträttering av judendomen läroplanens formuleringar om inomreligiös variation?

Det material som valdes var två böcker som var riktade mot yrkesprogrammen, två som var riktade mot de högskoleförberedande programmen samt två som riktade sig till religionsstudenter generellt på gymnasial nivå. Eftersom att syftet var att undersöka möjlig måluppfyllelse kring förmedlingen av olika tolkningar och perspektiv inom judendomen begränsades urvalet till läroböcker som var tryckta tidigast 2011 och som gäller enligt nuvarande läroplan, Lgy 11. Med hjälp av ett analysverktyg, som konstruerades med inspiration från Esaiason m.fl. (2017 s. 216–217), söktes efter läroböckernas manifesta budskap av representationen av inomreligiös variation med fokus på människosyn och gudsuppfattning, inomreligiös variation i Sverige och i omvärlden samt inomreligiös variation som kunde kopplas till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och/eller sexualitet.

Studiens teoretiska ramverk präglas av Hyléns normativa ansats där han problematiserar en essentialistisk förståelse för religion och istället menar att teorin om familjelikheter och prototyp teorin är bättre sätt att förstå och förmedla religion, då dessa teorier inte är begränsande på samma sätt som en essentialistisk förståelse (Hylén 2012).

Av analysdelen framkom bland annat representationen av judendomen präglas av teologisk essentialism och kärnessentialism då judendomen uppges vara beroende av en helig Gud samt vissa specifika idéer, begrepp och handlingar. Utifrån Hylén teoretiska ansats är denna förståelsen för religion begränsande då individuella uttryck åsidosätts. I vissa av läroböckerna framkom ett mer nyanserat förhållningssätt då judendomens olika inriktningar förmedlades ge upphov till olika tolkningar av de religiösa reglerna som avser högtider, ceremonier samt det vardagliga livet. Några generella slutsatser som gäller för alla läroböcker kunde inte dras, vilket heller inte var syftet med undersökningen. Däremot drogs vissa slutsatser kring de sex läroböcker som analysen utgjordes av. Tre av läroböckerna framkom vara ”goda” exempel medan två var mindre goda exempel. Den sjätte analyserade läroboken var svår att placera inom ramen för gott eller mindre gott exempel på grund av att lärares framställning av innehållet påverkar huruvida inomreligiös variation synliggörs eller ej.

Referenslista

Läroböcker

Franck, Olof (2014), *Religionskunskap 1 – Om mening, värde och tro*. Lund: Studentlitteratur AB

Jansson, Olov & Karlsson, Linda (2011), *En mosaik – religionskunskap 1*. Stockholm: Sanoma Utbildning AB. Andra upplagan

Ring, Börge (2013), *Religion och sammanhang 1 och 2*. Stockholm: Liber AB. Fjärde upplagan

Tidman, Nils-Åke & Wallin, Kerstin (2012), *Relief Livsvägar*. Malmö: Gleerups Utbildning AB. Andra upplagan

Tollstadius, Bengt & Öberg, Ingemar (2011), *Mittpunkt : Religionskunskap 1*. Lund: Studentlitteratur AB. Tredje upplagan

Turesson, Robert (2015), *En människa, tusen världar*. Malmö: Gleerups

Tryckta källor

Bergström, Göran & Boréus Kristina (2012), Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I: Bergström, Göran & Boréus Kristina (red.), *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur AB. Tredje upplagan

Esaiasson, Peter m.fl. (2017), *Metodpraktikan : Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Wolters Kluwer. Femte upplagan

Hylén, Torsten (2012), Essentialism i religionsundervisningen, ett religionsdidaktiskt problem. I: *Nordidactica - Journal of Humanities and Social Science Education*. Nordidactica 2012:2

Kittelman Flensner, Karin (2015), *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*. Göteborgs universitet.

Otterbeck, Jonas (2005), "What is Reasonable to Demand? Islam in Swedish Textbooks", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 31, no. 4, pp. 795–812.

Skolverket (2006), *I enlighet med skolans värdegrund? : En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*. Rapport 285. Stockholm

Skolverket (2011a), *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm

Elektroniska källor

Gleerups. *Relief– Livsvägar 2: a upplagan*. Produktbeskrivning. Hämtad 2017-05-08
<https://www.gleerups.se/40676573-product>

Liber. *Religion och...* Produktbeskrivning. Hämtad 2017-05-09
<https://www.liber.se/Gymnasium/Hogskoleforberedande-amnen/Religionskunskap/Religionskunskap-1/Kurslaromedel/Religion-och-/#furtherdescription>

Skolverket (2015a), *Hur väljs och kvalitetssäkras läromedel?* Hämtat 2017-05-12
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/hur-valjs-och-kvalitetssakras-laromedel-1.181769>

Skolverket (2015b), *På vilket sätt kan läromedel styra undervisningen?* Hämtat 2017-05-06
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/pa-vilket-satt-kan-laromedel-styra-undervisningen-1.181693>

Wallin, Fredrik (2016), *Så ska skolan få bättre läromedel.* Hämtat från Skolvärlden 2017-05-06,
<http://skolvarlden.se/artiklar/sa-ska-skolan-fa-battre-laromedel> Publicerat 2016-03-29

Skolverket (2011 b), *Begrepp i kursen religionskunskap 1.* Kommentarmaterial till centrala innehållet.

Hämtat 2017-05-12 <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/sok-amnen-kurser-och-program/subject.htm?tos=gy&subjectCode=rel>

Bilaga 1

Analysverktyg för läromedelsanalys

1. Hur representeras människosyn och gudsuppfattningar?
2. Hur är orsaken till olika människosyn och gudsuppfattningar representerat? Vem eller vad representeras som variationens orsak?
3. Vad lämnas oproblematiserat i representationerna av människosyn och gudsuppfattning? Vilka perspektiv väljs bort genom representationen?
4. Hur representeras inomreligiös variation i Sverige och i omvärlden samt inomreligiös variation som kan kopplas till kön och/eller sexualitet?
5. Hur är orsaken till dess variation representerat? Vem eller vad representeras som variationens orsak?
6. Vad lämnas oproblematiserat i representationerna? Vilka perspektiv väljs bort genom representationen?

Analysverktyget har konstruerats med inspiration från Esaiasson m.fl. (2017 s. 216–217).